
TURECKO A UKRAJINA: ČLENOVÉ NEBO PARTNEŘI?

**Středoevropské pohledy na perspektivy
jejich členství v Evropské unii**

David Král, Piotr Kazmierkiewicz

OBSAH

David Král

Česká debata o perspektivách členství Turecka a Ukrajiny v EU

1. Úvod	9
2. Obecný přehled českých postojů k dalšímu rozšíření EU	11
3. Česká debata o členství Turecka	17
3.1. Obecné poznámky	17
3.2. Postoj politické reprezentace	17
3.3. Postoje politických stran	18
3.4. Další političtí činitelé	26
3.5. Stanovisko Ministerstva zahraničních věcí ČR a diplomatické služby	29
3.6. Postoje veřejnosti, médií a občanské společnosti	30
4. Česká debata o členství Ukrajiny	37
4.1. Obecné poznámky	37
4.2. Postoj politické reprezentace	37
4.3. Postoj Ministerstva zahraničních věcí, diplomatické služby a veřejné správy	40
4.4. Postoje veřejnosti, médií a občanské společnosti	44
5. Závěry	49

Piotr Kazmierkiewicz

Středoevropské debaty o dalším rozšíření

1. Přehled trendů	55
1.1. Rozdíl mezi „starou“ a „novou“ Evropou v otázce rozšíření	55
1.2. Perspektivy konvergence	58
2. Diferenciace podpory pro různé zeměpisné oblasti	61
3. Obecné vysvětlení rozporu ve veřejném diskursu různého směřování politiky rozšíření	67
3.1. Diskurs dalšího východního rozšíření	67
3.2. Faktory ovlivňující postoje k přistoupení Turecka	68
4. Analýza domácích postojů v jednotlivých zemích	71
4.1. Role domácích faktorů	71
4.2. Debata v médiích	74
4.3. Aktéři z řad občanské společnosti ve veřejné debatě	77
5. Postoje politických aktérů	81
5.1. Evropsky motivovaná politika rozšíření pro menší středoevropské země	81
5.2. Geografické preference vlád: Turecko versus Ukrajina?	82
5.3. Role prezidentů	84
5.4. Postoje hlavních politických stran	86
6. Závěry	91

ČESKÁ DEBATA O PERSPEKTIVÁCH ČLENSTVÍ TURECKA A UKRAJINY V EU

David Král

Institut pro evropskou politiku EUROPEUM

David Král je absolventem Právnické fakulty UK. Od roku 2000 je ředitelem Institutu pro evropskou politiku EUROPEUM. Přednáší na Vysoké škole veřejné správy a mezinárodních vztahů v Praze, dříve přednášel na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V průběhu Konventu o budoucnosti Evropy a mezinárodní konference 2003/2004 působil v poradních skupinách vládního zástupce v Konventu a předsedy vlády. Je rovněž členem Rady mezinárodní sítě institutů veřejné politiky s názvem PASOS (Policy Association for an Open Society). V rámci svého působení v Europeu se zaměřuje především na otázky reformy Evropské unie, ústavní smlouvy EU, rozšíření EU, vnějších vztahů EU, společné zahraniční a bezpečnostní politiky a politiky svobody, bezpečnosti a spravedlnosti.

1. ÚVOD

Otázka dalšího rozšíření EU zůstala součástí agendy i po rozšíření EU „velkým třeskem“ v květnu 2004. Zatímco v přistupujících zemích se veškeré úsilí soustřeďovalo na splnění podmínek pro vstup do tohoto exkluzivního klubu, ve veřejné debatě nezbylo příliš prostoru k diskusi o dalších krocích v politice rozšíření EU, včetně otázky, které země by měly být vzaty v potaz pro přistoupení a jaké jsou zájmy nových členských zemí EU, Českou republiku nevyjímaje, v tomto procesu.

Tato studie se zaměří na zkoumání českých postojů k perspektivě členství v Evropské unii ve vztahu ke dvěma zemím: Turecku a Ukrajině. Bude se zabývat postoji politické reprezentace, včetně postojů politických stran, vlády a Ministerstva zahraničních věcí ČR, stejně jako dalších vládních institucí. Dále se pokusí nastínit, jak byla uvedená otázka pokryta v médiích, především v kvalitním názorotvorném tisku. Bude rovněž analyzovat, jaké další zájmové skupiny figurují v tomto procesu, zvláště v oblasti neziskového sektoru, a jaký mohou mít vliv na formování veřejné debaty.

Z metodologického hlediska staví studie na několika základních zdrojích informací. Prvním z nich jsou různé vládní a nevládní dokumenty, věnující se otázce dalšího rozšíření a specificky pak otázkám přistoupení Turecka a Ukrajiny. Spolu s nimi byla jako podklad studie použita veřejná vyjádření nebo rozhovory s různými činiteli v hlavních médiích (rozhlas, televize, tisk). Ve výzkumné fázi byly rovněž vedeny rozhovory s nejrůznějšími činiteli v procesu dalšího rozšíření (politici, úředníci, akademici, zástupci neziskového sektoru). Dalším významným zdrojem poznání pak bylo mediální pokrytí uvedených otázek, zvláště v názorotvorném tisku.

2. OBECNÝ PŘEHLED ČESKÝCH POSTOJŮ K DALŠÍMU ROZŠÍŘENÍ EU

Obecně je možno říci, že česká politická reprezentace (stejně jako veřejné mínění) se staví k otázce dalšího rozšíření EU pozitivně. V tomto smyslu panuje i konsensus mezi současnou středo-levou vládní koalicí, sestávající z ČSSD a dvou menších stran – KDU-ČSL a Unie svobody, a opozicí, ve které je ODS a KSČM. To může být vysvětleno několika hledisky.

Zaprvé, Česká republika je v EU nováčkem. Donedávna byla země v pozici, kdy klepala na dveře EU. Nyní je sice jejím členem, avšak stále převládá pocit, že není uvnitř dostatečně dlouho, aby přesvědčovala své občany, že dveře by měly zůstat uzavřeny pro ty, kteří chtějí vstoupit po ní. Zvláště v současné vládní koalici panuje idealistické přesvědčení, že hnacím motorem evropské integrace je idea sjednocení Evropy, která započala francouzsko-německým usmířením po druhé světové válce a jejíž naplňování pokračuje po konci studené války integrací postkomunistických zemí do EU. Existuje pocit solidarity se zeměmi mimo EU, které touží vstoupit do klubu, motivovaný stejným právem těchto zemí na prosperitu, které se dostává členům Unie.

Příslib členství v EU je rovněž považován za klíčový pro stabilizaci sousedství Unie. Stále existuje hluboko zakořeněná představa střední Evropy jako nárazníkové zóny. Vzhledem k tomu, že Česká republika sousedí pouze s členskými státy, mohou se problémy sousedních států EU z Prahy jevit jako více odtažitě než při pohledu z Varšavy nebo Rigy.

Další motiv obecné podpory pro rozšíření vychází z vlastní transformační zkušenosti ČR. Všeobecně je přijímána představa, že právě vidina členství v EU pomohla realizovat mnohé vnitřní reformy daleko rychleji než za jiných okolností. Taktika cukru a biče, praktikovaná Evropskou unií za účelem zrychlení reformního procesu v okolních zemích, je obecně pokládána za nesmírně silný prostředek pro vytvoření přátelského sousedství Unie a k připodobnění těchto zemí členskými státy. V tomto bodě již ovšem panuje daleko menší konsensus. Zatímco uvedený argument je přijímán současnou

středo-levou koalici, hlavní opoziční strana – ODS – vystupuje z daleko „suverenističtější“ pozice. Ačkoli podporuje členství v EU (i s ohledem na silně proevropskou voličskou základnu), v průběhu přístupových rozhovorů z úst jejich představitelů často zazněla kritika EU z hlediska neospravedlnitelné diferenciacce mezi kandidátskými zeměmi, přílišné regulace mající za následek přiškrvení ekonomického růstu nebo liberálních reforem. Mnohé z těchto argumentů mohou souviset s tím, že ODS byla po celou dobu přístupových rozhovorů (tedy od roku 1998 dále) v opozici. Do jaké míry tato rétorika v ODS přetrvává poté, co se stane vládní stranou (možná po volbách v roce 2006), ještě není možno odhadnout. Pokud jde o komunisty, jejich postoje vůči dalšímu rozšíření prozatím nejsou příliš známy, protože nejsou jasně veřejně artikulovány. Z výroků hlavních představitelů KSČM lze usuzovat, že Evropská unie je vnímána opačně než v případě ODS, tj. jako kapitalistický projekt, sloužící coby kanál, jehož prostřednictvím síly globalizace nakonec pohltnou Evropu.

Za zmínku stojí rovněž motivy pro podporu dalšího rozšíření v jednotlivých politických stranách. Pro sociální demokracii (a do značné míry i pro KDU-ČSL) lze podporu vysvětlit hlavní argumentační linií přijatou evropskými sociálnědemokratickými stranami: souvisí se zmiňovaným ideálem evropského sjednocení, šířením stability a prosperity na evropském kontinentu a tudíž vytvářením bezpečného domova pro všechny. (Robert Kagan by tuto argumentaci zřejmě ztotožnil s kantovskou ideou věčného míru.) I v tomto směru ovšem panuje jedna zásadní obava: ČSSD leží na srdci rovněž další prohlubování evropské integrace, včetně prohlubování směrem k politické unii. V této souvislosti může další rozšíření zbrzdit politickou integraci, která bude obtížnější za účasti většího množství zemí. Tato představa již byla reflektována v dokumentu „Koncepte českých priorit v Evropské unii“ (vnitřní dokument Ministerstva zahraničních věcí ČR), který uvádí, že Česká republika podporuje další rozšíření EU, pokud neohrožuje další pokrok evropské integrace. Tato otázka se stává zvláště relevantní v souvislosti s nedávným neúspěchem referend o ústavní smlouvě EU ve Francii a Nizozemsku – panuje obava, že poprvé v historii nebude Evropská unie schopná se rozšířit a prohloubit zároveň. Proto nadšení ČSSD pro další rozšíření může polevit v případě přetrvávající krize uvnitř EU.

Postoj ODS vůči dalšímu rozšíření připomíná diskurs britských konzervativců. Pohlíží totiž na rozšíření jako na způsob rozmělnění projektu evropské integrace. Tudíž motiv, který může potenciálně snížit nadšení ČSSD pro podporu dalšího rozšíření, je přesně důvod, proč jej ODS tak vehementně prosa-

zuje. ODS vidí další politickou integraci jako nemožnou s větším množstvím zemí v Unii, zvláště pokud se jedná o velké a relativně chudé země, jako jsou Ukrajina nebo Turecko. To znamená, že v tomto případě by Evropská unie zůstala čistě ekonomickým celkem, dokonce ještě možná ve volnější podobě, než jak ji známe dnes, nebo by alespoň musela nalézt větší flexibilitu ve smyslu existence různých skupin zemí, úžeji se integrujících v určitých oblastech (v integrační teorii hovoříme o tzv. soustředných kruzích).

V neposlední řadě je nutno vzít v potaz stanovisko Václava Klause, současného prezidenta České republiky. Přestože má pouze velmi omezený vliv na utváření české vládní pozice vůči dalšímu rozšíření EU, nelze opomíjet jeho vliv na veřejné mínění. Klaus zůstává politikem, kterému Češi důvěřují nejvíce – v červenci 2005 se těšil důvěře 74 % občanů ČR. Je nesmírně šikovný v nastolování veřejné debaty provokativním způsobem. Tak tomu bylo i v případě rozšíření, kdy prohlásil, že EU by měla zahrnovat takové země, jako jsou Maroko nebo Kazachstán. Jeho názory na rozšíření EU korelují s názorem ODS (Klaus je neustále čestným předsedou ODS, i když do každodenního chodu strany již nezasahuje). Klausovy představy o EU, vycházející z thatcherovského diskursu, zahrnují přeměnu EU na celek bez vnitřních hranic, ale zároveň bez nadnárodního regulačního a institucionálního mechanismu.

Postoje ČSSD, KDU-ČSL a ODS budou s největší pravděpodobností určovat jakoukoli oficiální českou pozici k dalšímu rozšíření EU v budoucnosti. Postoje dalších dvou parlamentních stran – Unie svobody (US) a KSČM jsou stěží předvídatelné, jelikož prozatím nejsou veřejně artikulovány. Podle současných průzkumů veřejného mínění ovšem Unie svobody neuspěje ve volbách do sněmovny v červnu 2006, a není jisté, zda vůbec na české politické scéně přežije¹. Pokud jde o komunisty, jsou ve víceméně stále izolaci a je dost nepravděpodobné, že vstoupí do jakékoli budoucí koaliční vlády. Navíc podle posledních průzkumů jejich preference klesají, s tím, že ČSSD odlákala část jejich voličů².

Závěrem je možno říci, že postoj české politické reprezentace vůči dalšímu rozšíření EU připomíná „křehký konsensus“. Hlavní političtí činitelé sice rozšíření podporují, ovšem jejich motivy jsou značně odlišné. To souvisí se skutečností, že vidí politickou finalitu Evropské unie naprosto rozdílnou optikou. V závislosti na vnitřním vývoji v EU se současný konsensus ohledně dalšího rozšíření může velmi rychle rozpadnout.

1) STEM: Stranické preference duben 2006, <http://www.stem.cz/clanek/1075>

2) Ibis. Podpora ČSSD v dubnu 2006 21,3 % a KSČM 13,3 %

V českém případě je rovněž potřeba zmínit skutečnost, že koncept dalšího rozšíření EU je geograficky rozlišen – různým potenciálním kandidátům je přikládána rozdílná priorita. Vzhledem k tomu, že existuje všeobecná politická vůle k dalšímu rozšiřování, hnací silou tohoto procesu je především Ministerstvo zahraničních věcí ČR. Pro českou diplomacii je prioritou vstup zemí západního Balkánu, především Chorvatska (které již zahájilo přístupové rozhovory), ale i dalších zemí (Srbska a Černé Hory, Bosny a Hercegoviny, Makedonie a Albánie). Přestože Česká republika nezaujala tak silné stanovisko v otázce zahájení přístupových rozhovorů s Chorvatskem jako např. Slovensko, Maďarsko nebo Rakousko, toto bylo založeno na přesvědčení, že Chorvatsko skutečně plně nespolečupracuje s Mezinárodním tribunálem pro zločiny v bývalé Jugoslávii (ICTY). Ilustruje to rovněž stále silně přítomný prvek idealismu v české diplomacii (dalším příkladem je česká politika vůči Kubě nebo Bělorusku). Zájem ČR o západní Balkán pramení z několika faktorů: jednak historické a kulturní vazby na jihoslovanské národy (které jsou silnější než v případě Ukrajiny nebo Turecka), historické reminiscence „Malé dohody“³, turistika (Chorvatsko je pro Čechy zdaleka nejvyhledávanější letní turistickou destinací)⁴, ale rovněž aktivita české diplomacie, pro niž je západní Balkán tradiční oblastí zájmu⁵.

Z hlediska rozšíření tedy můžeme očekávat úzkou spolupráci se zeměmi, které mají podobné geografické priority, tj. Slovenska, Maďarska, Rakouska a Slovinska. Turecko a Ukrajina, kterými se tato studie především zabývá, jsou pro Česko z hlediska rozšíření méně důležité. Pro českou diplomacii je ovšem Ukrajina významnější než Turecko.

Omezené zapojení české diplomacie ve vztahu k Ukrajině může být vysvětleno několika faktory. Prvním z nich je relativní vyprofilovanost Polska v této otázce. To snižuje angažovanost České republiky, která nemůže být vůči této zemi „tahounem“ politiky EU, a raději preferuje vytváření koalic s obdobně velkými nebo menšími zeměmi, jako jsou Rakousko, Maďarsko, Slovensko nebo Slovinsko. Zároveň se ovšem nezdá, že by Polsko vždy usilovalo o zapojení visegrádských partnerů do svých iniciativ. Například prezident Kwasniewski konzultoval své zapojení během volební krize na Ukrajině v prosinci 2004 primárně s lídry západoevropských zemí, avšak ne s visegrádskými

3) Dohoda mezi Československem, Rumunskem a Jugoslávií po první světové válce s cílem zamezit případnému rakousko-uherskému (a zvláště maďarskému) revizionismu.

4) Podle odhadů v roce 2005 vycestovalo do Chorvatska zhruba 800 000 Čechů.

5) V této souvislosti můžeme zmínit například jmenování Jiřího Dientsbiera (bývalého ministra zahraničních věcí) zvláštním zpravodajem OSN pro lidská práva v bývalé Jugoslávii, nebo česko-řeckou mírovou iniciativu před vojenským zásahem proti Jugoslávii v roce 1999.

zeměmi. Zároveň se některé dřívější polské iniciativy setkaly s velmi vlažnou podporou hlavních měst Visegrádu, ačkoli o ni Polsko usilovalo – zmínit můžeme například polský pracovní dokument pro Evropskou politiku soudství, připravený ještě před vstupem jmenovaných zemí do EU.

Jelikož další rozšíření Unie prozatím není významnou součástí českého zahraničně-politického diskursu, veškeré úsudky vztahující se k postojům veřejného mínění je třeba zkoumat s náležitou ostražitostí. Diskurs rozšíření je zatím doménou politické reprezentace. Nejlepším zdrojem veřejného mínění ve vztahu k rozšíření v 25 členských zemích EU je Eurobarometr⁶. Pokud se podíváme na poslední průzkumy (prosinec 2004, červenec 2005 a prosinec 2005), můžeme vidět, že podpora pro další rozšíření v ČR je poměrně vysoká a pohybuje se kolem 65–66%, což z ní činí šestý stát s nejvyšší podporou tohoto fenoménu v rámci evropské pětadvacítky. Obecněji je možno říci, že tato podpora je vyšší v nových členských zemích EU (NČS). V případě všech těchto zemí je podpora dalšího rozšíření vyšší, než činí průměr EU (tato průměrná podpora v EU-25 navíc poklesla z 53% v prosinci 2004 na 49% v prosinci 2005). Toto můžeme demonstrovat na konkrétních případech – zatímco v případě Chorvatska podporuje v NČZ vstup této země 70% obyvatel, v rámci bývalých 15 členských zemí činí podpora pouhých 47%. V případě Ukrajiny uvádějí průzkumy pro NČZ 57% podporu, zatímco v EU-15 pouhých 38%, v případě Bulharska 64% v NČZ oproti 45% v EU-15. Dalším zajímavým zjištěním je, že např. Chorvatsko se těší větší podpoře veřejného mínění (51%) než země, se kterými již byly podepsány přístupové smlouvy, tj. Bulharsko (48%) a Rumunsko (43%), a Ukrajina je pouze v těsném závěsu za Rumunskem (s podporou 42%)⁷. Turecko, jehož se tato studie dotýká, je z hlediska veřejného mínění zdaleka nejméně podporovaným kandidátem na členství v celé EU, přestože podpora jeho vstupu v NČZ je opět vyšší (38%) než v EU-15 (29%). Podle posledního průzkumu je proti vstupu Turecka 55% občanů EU, zatímco 31% jej podporuje.

Rozdíl v podpoře dalšího rozšíření v nových a starších členských zemích EU je tedy zřejmý. V tomto smyslu je tedy postoj české veřejnosti postojem „typické“ nové členské země. Je ovšem nutno konstatovat rozdíl v podpoře vstupu bohatých nebo relativně prosperujících zemí (jako jsou země Evropského hospodářského prostoru [Norsko a Island], Švýcarsko, Chorvatsko) ve

6) Viz Eurobarometr 62 (prosinec 2004), Eurobarometr 63 (červenec 2005) a Eurobarometr 64 (listopad 2005) s aktuálními údaji o podpoře pro rozšíření.

7) Země považované za potenciální kandidáty v tomto průzkumu jsou následující: Švýcarsko, Norsko, Island, Chorvatsko, Bulharsko, Rumunsko, Ukrajina, Makedonie, Bosna a Hercegovina, Srbsko a Černá Hora, Albánie a Turecko.

srovnání s podporou vstupu např. Turecka, Ukrajiny nebo Albánie. Jedním z důvodů podpory veřejného mínění v NČZ pro další rozšíření může být snaha odsunout vnější hranici EU dále, přenést odpovědnost za její ostrahu na další země, což povede k omezení nejrůznějších rizik, např. přeshraniční kriminality či ilegální migrace, nebo dokonce vojenských a environmentálních rizik. Všechny tyto argumenty jsou méně relevantní v případě České republiky, jelikož ta je již v současnosti uvnitř EU bez vnější hranice (tj. sousedí pouze se členskými státy). Navíc je možno tento argument obrátit, jak se tomu evidentně stalo před rozšířením v květnu 2004 v (některých) starých členských zemích – v představách veřejnosti může přistoupení chudých, špatně spravovaných zemí nadále podkopat stabilitu EU.

Není tedy možno vyloučit, že postoj české veřejnosti se změní, jakmile se přistoupení zemí, jako jsou Turecko nebo Ukrajina, stane reálnější. Češi si mohou uvědomit, že země s ještě levnější pracovní silou a nevyvinutými regiony se mohou stát přímou konkurencí pro investice, pracovní místa a strukturální transfery z evropského rozpočtu. Český postoj k EU dva roky po rozšíření je poměrně pragmatický, přinášející jasné ekonomické výhody. Pokud tyto zmizí s přistoupením chudších zemí, budeme možná za několik let svědky stejné debaty o „delokalizaci“ a „mzdovém dumpingu“, jak tomu bylo při rozšíření v roce 2004. Tyto scénáře ovšem prozatím zůstávají na úrovni spekulace. Zdá se, že v blízké budoucnosti budou přetrvávat argumenty o právu všech zemí splňujících podmínky EU na přistoupení, možnosti rozvíjet prosperitu a dosahovat vyšší životní úroveň, čemuž prozatím česká zkušenost se členstvím v EU odpovídá.

3. ČESKÁ DEBATA O ČLENSTVÍ TURECKA

3.1. Obecné poznámky

Je nepochybné, že debata o Turecku je motivována vývojem v EU, což souvisí s jednoduchým faktem, že Turecko bylo součástí agendy EU brzy po přistoupení České republiky v květnu 2004. Strategické rozhodnutí učinit Turecko kandidátskou zemí bylo učiněno v prosinci 1999 na zasedání Evropské rady v Helsinkách. V prosinci 2002 v Kodani se lídři zemí EU dohodli, že Evropská rada znovu zhodnotí pokrok Turecka při naplňování kodaňských kritérií v roce 2004, a pokud vydá kladný posudek, budou přístupové rozhovory zahájeny bez zbytečného odkladu⁸. Česká vláda nebyla zastoupena ani na jednom z uvedených summitů EU, jelikož ČR v té době ještě nebyla členským státem. Musela se ovšem otázkou začít zabývat brzy po vstupu, neboť musela zformovat svůj postoj v otázce zahájení přístupových rozhovorů.

Stejně jako ve starších členských zemích je i v ČR možno zaznamenat širší debatu (jak mezi politiky, tak v rámci širší veřejnosti), zda Turecko splňuje základní podmínky pro vstup do EU, tj. zda leží v Evropě v zeměpisném smyslu, zda respektuje evropské hodnoty, zda je součástí evropské kultury a civilizace atd. Tato debata se ovšem objevila později a zvýšená pozornost je jí věnována teprve po přistoupení. Otázka Turecka jako muslimské země hraje roli i v České republice, ale není tak důležitá jako v EU-15, a to hned z několika důvodů: v ČR není přítomna žádná významnější turecká menšina (což hraje roli např. v Německu, Rakousku či Nizozemsku), není zde žádná (negativní) zkušenost s islámem, včetně jeho radikálních forem, a vliv katolické církve je velmi omezený.

3.2. Postoj politické reprezentace

Otázka zahájení přístupových rozhovorů s Tureckem je bezpochyby otázkou politickou, resp. zahraničněpolitickou, za jejíž formulaci v českém ústavním systému nese odpovědnost vláda. Vzhledem k systému poměrného

8) Závěry předsednictví, prosinec 2002, Kodaň

zastoupení do Poslanecké sněmovny (jíž se vláda odpovídá) je pravidlem vláda koaliční, s výjimkou menšinové vlády v letech 1998–2002, což v některých otázkách činí vládní pozici předmětem vnitrovládního dohadování a formulace kompromisních postojů a řešení.

To je zvláště významné pro otázku zahájení přístupových rozhovorů, stejně jako pro otázku možnosti plného členství Turecka jako takového. Při konstelaci vládní koalice ve volebním období 2002–2006 totiž nebylo možné předpokládat v této otázce automatický konsensus. Z tohoto pohledu je nutno detailně zkoumat postoje politických stran tvořících vládní koalici a jejich argumentaci.

Další bod, který stojí v této souvislosti za zmínku, je přesun větších koordinčních pravomocí ohledně otázek vztahujících se k EU přímo do úřadu premiéra (resp. na Úřad vlády). Proto můžeme očekávat výraznější zapojení premiéra v otázce českých postojů k tureckému členství, než by se jednalo o běžnou zahraničněpolitickou otázku, které se nedostává z hlediska ČR zvláštní priority (což je případ Turecka). Vzhledem k tomu, že postoje premiéra a ministra zahraničí jsou často obsazeny zástupci jiných stran vládní koalice, může se objevit potenciální střet pozic těchto dvou aktérů. K tomu již několikrát v nedávné minulosti v oblasti zahraniční politiky došlo. Nejmarkantnějším příkladem bylo zapojení ČR v průběhu vojenského zásahu „koalice ochotných“ proti Iráku, ale do jisté míry i v otázce Turecka.

Česká vláda zaujala postoj k jednání Evropské rady v Bruselu v prosinci 2004 již 10. listopadu uvedeného roku, ve kterém potvrdila podporu zahájení přístupových jednání s Tureckem. Vládní pozice byla výsledkem vnitrovládních jednání a kompromisů, jelikož představy dvou vládních stran – ČSSD a KDU-ČSL – se v této otázce rozcházely. Vláda tedy oficiálně zahájení rozhovorů podpořila, ovšem s určitými výhradami: zahájení rozhovorů jako otevřený proces, jenž nemusí automaticky vést k plnému členství.

3.3. Postoje politických stran

ČSSD

Sociální demokraté jakožto největší vládní strana měli pochopitelně největší vliv na formulaci vládního stanoviska. To do značné míry koreluje s představami sesterských sociálnědemokratických stran v dalších zemích EU, zvláště ve větších státech, nejvíce pak v Německu. Německá SPD jasně podporuje členství Turecka. Hlavní argumenty zahrnují nutnost pojmout

Turecko a upevnit jeho demokratický charakter, včetně respektu k lidským právům a jako právního státu. Představa Turecka coby možného mostu na Blízký východ a obecně do islámského světa je v této souvislosti rovněž často zmiňována. Možná úskalí tureckého přistoupení z hlediska sociální demokracie spočívají v tom, že proces evropské integrace, a zvláště politické integrace, se může zpomalit vstupem obrovské, převážně zemědělské země. Jedná se tudíž i o otázku absorpční schopnosti EU, což se může projevit zvláště v případě, kdy by nevstoupila v platnost ústavní smlouva EU, která je pokládána za prostředek prohloubení evropské integrace a za podmínku dalšího rozšíření. Určité obavy byly rovněž artikulovány v souvislosti s velikostí Turecka (k čemuž by došlo brzy po jeho přistoupení), což by mohlo podle některých politických činitelů radikálně změnit rovnováhu v Evropské unii.

První z významných osobností, které se jasně vyslovily pro vstup Turecka, resp. zahájení přístupových rozhovorů, byl premiér Vladimír Špidla. Za zmínku stojí jeho oficiální návštěva Turecka v říjnu 2003, což byla historicky první oficiální návštěva českého premiéra před vstupem do EU. Ačkoli se návštěva zaměřila především na posílení ekonomických vazeb mezi oběma zeměmi, otázka českého stanoviska ke členství Turecka přišla rovněž na přetřes. V této souvislosti Špidla jasně uvedl, že ČR podporuje vstup Turecka, odmítl ovšem spekulovat o možném datu přistoupení. Argumentem, který Špidla použil později, je obava z „orientalizace“ Turecka, což by v případě nezahájení vstupních rozhovorů znamenalo riziko odvrácení od sekulárního proevropského atatürkovského kurzu nastoleného Mustafou Kemalem ve 20. letech minulého století a návrat k islámskému radikalismu. Špidlův vliv na debatu v rámci ČSSD a na českou debatu obecně je již ovšem velmi omezený, vzhledem k jeho jmenování členem Evropské komise v listopadu 2004. V rámci Evropské komise se k otázkám Turecka příliš nevyjadřuje a i při slyšení v Evropském parlamentu, kdy byl při interpelacích tázán na problematiku postavení žen v Turecku, vyzněla jeho odpověď poněkud nejasně.

Stanislav Gross, který nahradil Špidlu na postu premiéra, zaujal v otázce členství Turecka podobně vstřícný postoj. Po svém jmenování v srpnu 2004 na pravidelné schůzi velvyslanců v Praze jasně podtrhl nutnost uznání „evropské budoucnosti“ Turecka, což je i v zájmu ČR, a přání „většího propojení nebo zakotvení Turecka v Evropě“. Role Stanislava Grosse byla rovněž klíčová při přijímání vládního postoje pro prosincovou Evropskou radu v roce 2004, zvláště vyjednání kompromisu s ministrem zahraničí

Cyrilem Svobodou (KDU-ČSL), který uplatňoval některé silné výhrady (viz dále). Gross argumentoval, že česká vládní pozice by měla vycházet ze zprávy Evropské komise, zveřejněné 6. října 2004, ve kterém EK doporučuje zahájení přístupových rozhovorů. Grossův vliv na českou debatu o Turecku ovšem skončil s jeho odchodem z postu premiéra po vládní krizi na jaře 2005 (a následně rezignoval i na post předsedy strany). Od té doby do stranické politiky téměř nezasahuje.

Další výraznou postavou vstupující do debaty je premiér Jiří Paroubek. Ten v otázce Turecka nečinil žádná významná veřejná ani mediální prohlášení a nic nenasvědčuje radikálnímu rozchodu s názory jeho předchůdců. Když byla projednávána otázka zahájení přístupových rozhovorů v říjnu 2005, nezazněly z jeho strany žádné výhrady. To je pochopitelné vzhledem k tomu, že primárním cílem Jiřího Paroubka bylo obnovit důvěru voličů v ČSSD, jejíž preference dramaticky klesaly (a to se mu do značné míry povedlo), a v evropských otázkách se věnovat především zvládnutí krize kolem ratifikace ústavní smlouvy EU a přijmout jasné vládní stanovisko v otázce jednání o finanční perspektivě EU na léta 2007–2013. Z tohoto hlediska ustoupila otázka Turecka do pozadí.

Ohledně dalších osobností, vstupujících do debaty o Turecku jménem ČSSD, je možno zmínit především dva poslance Evropského parlamentu – Richarda Falbra a Libora Roučka. Oba hlasovali v Evropském parlamentu pro zahájení přístupových rozhovorů. Jejich názory na členství Turecka nejsou veřejně příliš artikulovány. Pouze Richard Falbr komentoval výroky tureckého premiéra Erdogana, že pro Turecko není akceptovatelná jiná alternativa než plné členství v EU, označujíc je za nešťastné. Na české politické scéně mohou do debaty zasáhnout především dvě další osoby – předseda Poslanecké sněmovny Lubomír Zaorálek a Vladimír Laštůvka, předseda zahraničního výboru Poslanecké sněmovny.

KDU-ČSL

Křesťanští demokraté jsou ze všech parlamentních stran nejotevřenějšími kritiky tureckého přistoupení k EU, i když jejich postoj je možné označit spíše jako výhradu než odmítání. KDU-ČSL jakožto menší koaliční partner nemá tak silnou vyjednávací pozici ve vládě. Na druhé straně se těší poměrně stabilní přízni svých voličů a v některých nedávných volbách (např. do Evropského parlamentu nebo do Senátu v roce 2004) křesťanští demokraté dokonce dosáhli lepších výsledků než jejich větší koaliční partner – ČSSD.

Postoj strany je rovněž ovlivněn nebo inspirován stanoviskem křesťansko-demokratických stran v EU, zvláště pozicí CDU/CSU v Německu. Konfesní strany v EU jsou obecně proti vstupu Turecka. Přestože KDU-ČSL uznává význam Turecka pro Evropu (ať již strategicky, vojensky, jakožto energetický koridor nebo most na Blízký východ apod.), preferuje jinou formu soužití než plné členství, které vidí jako neslučitelné se základy EU. V případě KDU-ČSL nenalezneme ve stranickém diskursu příliš inovativní argumenty. Ty existující se dají shrnout zhruba do následujících bodů:

- Turecko není „evropské“ v kulturním a civilizačním smyslu. Evropská identita se zakládá na židovsko-křesťanském dědictví, římském právu, řecké filozofii a osvícenství, což v každém případě neodpovídá turecké zkušenosti.
- Turecko by bylo jedinou islámskou zemí v EU⁹, což by mohlo změnit identitu Unie jakožto společenství založeného na křesťanských kořenech, zvláště v důsledku toho, kdy by se brzy po přistoupení stalo nejlidnatější zemí Unie.
- Turecko stále nesplňuje kodaňská kritéria a stále není standardní demokracií ve smyslu optiky EU – chybí adekvátní dělba moci (což se vztahuje především na pravomoci armády) a je často kritizován rovněž stav ochrany lidských práv, především práv žen a náboženských menšin (zvláště křesťanských církví).
- Turecko by se stalo v okamžiku přistoupení k EU příliš silným, protože z hlediska hlasovacích práv by se jednalo o největší zemi. To by mohlo změnit současnou křehkou rovnováhu moci v EU.

Je zajímavé, že argumenty popisující Turecko jako relativně chudou zemi, jejíž přistoupení by znamenalo nesnesitelnou zátěž pro některé unijní politiky, jako např. pro zemědělskou či regionální politiku, se v diskursu KDU-ČSL zpravidla neobjevují. Rovněž fakt, že většina občanů EU (stejně jako ČR) se v současnosti staví proti přistoupení Turecka, nenachází v argumentech křesťanských demokratů přílišnou odezvu.

Nejvýraznějším politikem, vyjadřujícím se k otázkám Turecka za KDU-ČSL, je pochopitelně ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda. Ovšem jeho stanovisko vládního činitele je třeba odlišovat od jeho pozice ve straně (Svoboda není stranickým lídrem). Proto jsou jeho argumenty mírnější, jelikož se

9) Je nutné poznamenat, že tento argument se nezakládá zcela na pravdě – v Evropě jsou další země, které jsou převážně muslimské, například Bosna nebo Albánie. Přesto ani KDU-ČSL nerozporuje jejich právo ucházet se o členství v EU.

musí vyrovnat s pozicí ČSSD jakožto vedoucí síly koalice. Při komunikaci vládní pozice ohledně zahájení přístupových rozhovorů s Tureckem Svoboda opakovaně zdůrazňoval, že se jedná o otevřený proces, jehož výsledek nelze předem zaručit, a že ten nemusí nutně znamenat plnohodnotné členství. Další zajímavou souvislostí bylo spojení otázky Turecka a Iráku. Jelikož ve vládě v průběhu roku 2004 byl silný tlak na stažení se z Iráku¹⁰, Svoboda argumentoval proti tomuto kroku. Zdůvodnil to skutečností, že pokud Česká republika podpoří zahájení přístupových rozhovorů s Tureckem, mohla by se z Iráku potenciálně stát sousední země EU, a Česká republika se nemůže zříci své odpovědnosti za stabilizaci země, která bude klíčová i pro stabilitu EU (toto jeho stanovisko bylo rovněž silně podporováno opoziční ODS). Svoboda rovněž lobbval za silné angažmá České republiky v průběhu útoku na Irák (což nakonec vláda nepodpořila) a zasadil se o to, že Irák se stal jednou z prioritních zemí české diplomacie.

Mezi další významné křesťansko-demokratické politiky, vyjadřující se k možnosti přistoupení Turecka, patří především dva poslanci Evropského parlamentu za tuto stranu – Jan Březina a Zuzana Roithová, kteří oba hlasovali proti zahájení přístupových rozhovorů. Březina jasně artikuloval své stanovisko v článku publikovaném v *Hospodářských novinách* 5. října 2004. Argumentuje tím, že přiznání statusu kandidátské země Turecku na summitu v Helsinkách v prosinci 1999 bylo předčasné a bylo učiněno za emotivních okolností. Je rovněž kritický k turecké politické reprezentaci a diplomacii, která podle něj velmi účinně lobbjuje u vlád členských států EU a bagatelizuje stav demokracie a lidských práv v Turecku. V závěru argumentuje tím, že stav lidských práv v Turecku by měl být hlavním důvodem pro nezahájení přístupových jednání, a dává jej do souvislosti s obdobným vývojem na Slovensku, kdy v době vlády Vladimíra Mečiara nebyla tato země schopna zahájit rozhovory o členství spolu s dalšími zeměmi včetně České republiky.

Zuzana Roithová, která je členkou výboru Evropského parlamentu pro práva žen a rovnost pohlaví, rovněž publikovala rozsáhlý článek, ve kterém kritizuje rozhodnutí Evropské rady otevřít v roce 2005 přístupová jednání s Tureckem. Hlavní myšlenka stati poukazuje na nekompatibilitu evropského a tureckého systému vládnutí (což se údajně opírá o názor belgického islamisty Urbaina Vermeulena), špatný stav demokracie a lidských práv v Turecku, stejně jako na skutečnost, že Turecko je asijskou a islámskou zemí. Podobně jako Angela Merkelová i ona podporuje vizi „strategického partnerství“, což je vhodnější

10) Česká přítomnost v Iráku zahrnuje policejní jednotku, podílející se na výcviku místní irácké policie, a odborníky, podílející se na rekonstrukci místní infrastruktury. ČR zde nemá vojenskou jednotku.

jak pro EU, tak pro Turecko, a argumentuje tím, že rozhodnutí Evropské unie nebylo upřímné (nejvyšší činitel EU ve skutečnosti Turecko přijmout nechtěl, ale bojí se to otevřeně přiznat). V případě, že rozhovory budou postupovat špatně, může se to negativně projevit v turecké společnosti.

Konečně stranický lídr Miroslav Kalousek se k záležitosti zahraniční politiky vyjadřuje velmi sporadicky. V souvislosti s Tureckem uvedl, že KDU-ČSL by se spíš přikláněla k určité formě partnerství, obdobně jako je tomu např. u Evropského hospodářského prostoru¹¹, tedy zahrnující podobné vazby, jako má v současnosti Norsko, Island a Lichtenštejnsko. Mnoho politických představitelů ovšem překvapil jeho výrok, že by se v České republice o přistoupení Turecka mělo konat referendum. Jakkoli se zdá tento návrh nerealistický, zvláště s ohledem na absenci rámcového zákona o referendu (každé celostátní referendum tudíž musí být vypsané na základě ad hoc schváleného ústavního zákona) a fakt, že obě největší parlamentní strany (ČSSD a ODS) vstup Turecka podporují, naznačuje to, jakým směrem se bude pozice strany vyvíjet v příštích letech. V uvedeném výroku rovněž není těžké spatřit silnou inspiraci kroky jiných zemí (např. novela francouzské ústavy, vyžadující referendum o každém dalším rozšíření) nebo výroky jiných evropských politiků (stejnou myšlenku prosazoval již dříve v Rakousku kancléř Schüssel).

Unie svobody (US)

Unie svobody jakožto nejmenší koaliční strana se prozatím k perspektivě přistoupení Turecka veřejně nevyjádřila. Odkazy v českém tisku poukazují na to, že stranický postoj k této otázce prozatím nebyl zformulován¹². Přestože stranický lídr Pavel Němec prohlásil, že podporuje zahájení přístupových jednání, mluvčí strany Patrik Nacher sdělil, že vedení strany se bude otázkou dále zabývat. Je možné usuzovat, že vedení strany spíše podpoří stanovisko ČSSD, vzhledem k tomu, že US se profiluje jako liberální strana, sledující liberální proud v EU (ačkoli US sama není zastoupena v Evropském parlamentu), který přistoupení Turecka podporuje. Ministr obrany Karel Kühnl, jehož prostřednictvím drží US jediné „silové“ ministerstvo, může potenciálně zasáhnout do debaty. Prozatím se tomu tak nestalo a osud US na české politické scéně po volbách v červnu 2006 je – jak již bylo zmíněno – velmi nejasný.

11) Radko Hokovský: „Česko a Slovensko v debatě o členství Turecka v EU“

12) „Čeští politici říkají Turkům opatrně ano“, *Hospodářské noviny*, 26. října 2004

Občanská demokratická strana (ODS)

Občanská demokratická strana je zřejmě z politických stran zastoupených v Parlamentu ČR nejhlasitějším zastáncem vstupu Turecka. Její pozici je třeba brát vážně, neboť je horkým kandidátem na členství v jakékoli vládní koalici po volbách roku 2006, tj. v období, které bude klíčové pro postup přístupových jednání s Tureckem. Rovněž se jeví jako strana, ve které v této otázce panuje největší vnitřní soudržnost (o tom, zda je tomu tak skutečně, ovšem lze pochybovat).

Silná podpora ODS pro přistoupení Turecka vychází z několika obecnějších argumentů, z nichž některé se vztahují k vhodnosti dalšího rozšíření EU obecně a některé specificky k případu Turecka. Lze je shrnout do následujících bodů:

- ODS, jakožto strana víceméně oponující dalšímu prohlubování evropské integrace, vidí v rozšíření způsob rozmělnění tohoto procesu, protože při větším počtu zemí bude obtížnější postupovat v integraci stejným tempem. ODS by uvítala větší flexibilitu integračního procesu, který by členským zemím umožňoval vybrat si, ve kterých oblastech se chtějí integrovat a ve kterých chtějí naopak ponechat rozhodovací pravomoci na národní úrovni (model nazývaný jako „Europe à la carte“). Jak uvedl prominentní člen ODS pro otázky zahraniční politiky Jan Zahradil (rovněž poslanec Evropského parlamentu), „rozšíření přináší jistou flexibilitu a model unifikace, tj. snaha zvalcovat všechny evropské strany do jednoho formátu se tím oslabuje“¹³.
- Turecko ve své současné podobě, tj. jako velká, lidnatá a relativně chudá země, je vnímáno jako neabsorbovatelné ze strany EU, rovněž v její současné podobě. ODS vidí toto jako výhodu, neboť přístupové rozhovory si mohou vynutit reformy na obou stranách. Zatímco na straně Turecka bude rozhodně potřeba dalšího úsilí za účelem přizpůsobení se unijním standardům, tento proces rovněž vyvolá vnitřní reformní kroky v EU, včetně reformy nejnákladnějších politik – tj. zemědělské a regionální a strukturální politiky. ODS doufá, že tento proces již byl zahájen rozšířením v roce 2004. Tato myšlenka byla výslovně zformulována poslancem Evropského parlamentu za ODS Jaroslavem Ouzkým¹⁴.

13) Interview pro BBC Czech

14) „Reformovaná Evropská unie se nemusí obávat“, Lidové noviny, 13. října 2004

- Turecko je obecně pokládáno za atlanticistní¹⁵ zemi, díky své silné pozici v NATO (největší počet jednotek v rámci evropského pilíře NATO). Silně se na něj rovněž zaměřuje americká zahraniční politika a George Bush, stejně jako jiní významní představitelé americké administrativy, se jasně vyjadřovali ve prospěch členství Turecka v EU, což je pro ODS významný faktor. Jelikož je ODS silně proamerickou stranou, věří, že členství Turecka jakožto velkého a důležitého hráče v oblasti obrany posílí proamerický blok v rámci EU.
- Ve vztahu k Turecku jakožto k muslimské zemi ODS (a zvláště Jan Zahradil) polemizuje s představou Evropy, která je založena pouze na křesťanských hodnotách, ale zdůrazňuje rovněž významnou roli islámu v evropské historii a kultuře (např. na Balkáně, ve Španělsku nebo v Itálii)¹⁶. Zároveň ODS odmítá představu Evropské unie jako křesťanského klubu a volá po jejím větším zapojení v islámském světě, který tvoří přirozené sousedství Unie. Přijetí Turecka je bráno jako první krok.
- Některé idealistické argumenty, přítomné v diskursu ČSSD, nalezneme rovněž ve smýšlení představitelů ODS. Ti věří, že EU má zůstat společenstvím otevřeným těm, kteří splní jeho požadavky, samozřejmě při dodržení určitých přirozených geografických limitů. Vize členství v Evropské unie, ekonomická pomoc a úzká zainteresovanost EU jsou spatřovány jako velmi účinné nástroje v boji s negativními jevy, jakými jsou nelegální migrace, organizovaný zločin nebo terorismus, a to by se mělo týkat především zemí v blízkém sousedství EU (např. Ruska, Běloruska, Ukrajiny, Kavkazu, Blízkého východu a severní Afriky/jižního Středomoří)¹⁷.

Tyto argumenty ovšem nemají vyvolat dojem, že podpora ODS pro vstup Turecka je bezpodmínečná. Vůdčí činitelé ODS velmi obezřetně zdůrazňují, že Turecko musí nadále pokračovat v započatých reformách ke splnění kritérií stanovených Evropskou unií. I Jan Zahradil poznamenal, že přistoupení Turecka může přinést jistá rizika, neuvedl ovšem, o jaká rizika konkrétně jde.

V nedávné době je ovšem možno pozorovat určitou vnitřní rozpolcenost ODS v některých otázkách zahraniční politiky, zvláště pak v otázkách souvisejících se členstvím v EU. Ve vztahu k Turecku může být rovněž relevantní. Z interních zdrojů ODS například vyplývá, že Zahradilovo nadšení pro vstup Turecka do EU neodráží postoje převážné většiny členů, a pokud bude ODS

15) Atlanticismem zde rozumíme tendenci jednat v souladu s politikou Spojených států na rozdíl od sledování odlišné politiky

16) „Stýkání a potýkání“, Euro, 7. března 2003

17) Ibid

ve vládě, její přístup bude zřejmě opatrnější, s odkazem na přísnou kondicionalitu při hodnocení plnění kritérií EU během procesu vyjednávání. Zajímavé bezpochyby bude i to, jak se ODS jako pravděpodobně vládní strana bude k rozhovorům stavět v průběhu českého předsednictví v EU v první polovině roku 2009.

Přesto je všeobecný postoj ODS k zahraničněpolitickým otázkám, včetně otázek souvisejících s Evropskou unií, doposud formulován několika klíčovými členy strany, resp. dominantní postavou, kterou je Jan Zahradil. Ten je nejen bývalým členem Konventu o budoucnosti Evropy, poslancem Evropského parlamentu a vedoucím europoslaneckého klubu ODS, ale rovněž stínovým ministrem zahraničních věcí. Je stále možné, že v případě vítězství ODS ve volbách v roce 2006 zaujme právě tento post. Ostatní stranické osobnosti se k otázkám zahraniční politiky příliš nevyjadřují, s výjimkou lídra strany Mirka Topolánka, ačkoli ten se specificky k otázce Turecka veřejně nevyjadřoval. Mezi další aktivisty v otázce Turecka patří především místopředseda Evropského parlamentu Miroslav Ouzký. Aktivismus Jana Zahradila v otázce Turecka jde ovšem dále než pouhé stimulování a zasahování do české debaty. Zahradil byl jmenován členem společného parlamentního výboru EU – Turecko. Spolu s tureckou ambasádou Praze zorganizoval projekt s názvem „Turecko a Evropská unie“ právě s cílem otevřít veřejnou debatu o vstupu Turecka do EU. Hlavní součástí projektu byla soutěž pro studenty vysokých škol (především ekonomických a politologických oborů) o nejlepší esej analyzující dopad plné integrace Turecka do EU, hodnotící jeho politické, sociální a hospodářské aspekty a navrhuující alternativní řešení v případě, že plné členství není považováno za reálné. Projekt byl hodnocen společnou česko-tureckou komisí a zúčastnilo se jej celkem 44 studentů. Asi dvacet nejlepších esejů bylo v září 2005 zveřejněno na internetu.

3.4. Další političtí činitelé

Zbytkem politických činitelů, relevantních ve vztahu k české debatě o členství Turecka v EU, se zabýváme v této sekci. To proto, že jejich přístup je méně významný pro oficiální stanovisko České republiky. Mohou ovšem výrazně ovlivnit směřování veřejné debaty o této otázce, včetně jejich aktivismu v hlavních médiích.

Nejprve zmíníme stanovisko KSČM. Tato nereformovaná komunistická strana se stále těší relativně velké podpoře českého voličstva, jež se pohybuje mezi 15 a 20 %. Strana ovšem nedisponuje téměř žádným koaličním potenci-

álem a je tedy nepravděpodobné, že by vstoupila do jakékoli budoucí vlády. Komunistická strana se k zahraničněpolitickým otázkám příliš nevyjadřuje, s výjimkou jasně artikulovaných stanovisek ke vstupu do NATO a Evropské unie. Rovněž ve vztahu k Turecku není možno zaznamenat jakékoli veřejné výroky jejich předních činitelů. Jisté vodítko ovšem může poskytnout skutečnost, že všichni europoslanci za KSČM hlasovali pro zahájení přístupových rozhovorů. Rovněž český tisk tvrdí, že komunistická strana je pro vstup Turecka do EU¹⁸. Je ovšem těžké spekulovat o jejich motivech, protože ty nebyly nikdy veřejně vysvětleny.

Dalším činitelem s výrazným vlivem na formování veřejné debaty (ovšem méně na oficiální vládní pozici) je prezident Václav Klaus. O jeho obecném přístupu k rozšíření EU jsme se již zmiňovali – souvisí s argumentem ODS o zabránění hlubší integraci. V případě Turecka Klaus tvrdí, že požadavek na plné členství je oprávněný, jelikož se jedná o výsledek dlouhodobého procesu započatého před více než čtyřiceti lety. Bude na EU, aby zvážila, zda Turecko splňuje požadavek politických svobod, sociálně-ekonomických principů, nezávislé justice atd. Zároveň i Klaus zdůrazňuje, že Turecko je stále značně odlišné od „standardních“ členů EU a proces přibližování zřejmě bude trvat ještě dlouhou dobu¹⁹.

V této souvislosti je třeba se zmínit i o přístupu bývalého prezidenta Václava Havla. Ten je znám jako zastánce rozšíření jak NATO, tak EU. Argumentuje potřebou obě organizace co nejvíce otevřít pro země, které splňují určité standardy a respektují jisté hodnoty. V případě Turecka přichází s některými zajímavými a originálními argumenty²⁰. Především tvrdí, že by bylo nesmyslné přijmout Turecko do NATO (jehož je dlouholetým členem), ale odmítat jeho členství v EU pouze na základě civilizačně hodnotových argumentů, protože Havel vnímá obě organizace především jako společenství hodnot. Zadruhé pozitivně hodnotí pokrok, kterého Turecko dosáhlo v přizpůsobování se západním tradicím a hodnotám, a v důsledku toho by mělo být členství v EU přirozeným završením tohoto procesu. Zajímavé je, že Havel jakožto silný zastánce respektu k lidským právům a demokracii nekritizoval Turecko za jejich nedostatek. Je nutné zdůraznit, že uvedený výroky učinil ve funkci hlavy státu. Poté, co na konci ledna 2003 úřad opustil, byla jeho viditelnost na veřejnosti velmi omezená a není jisté, do jaké míry v ní bude figurovat v budoucnosti.

18) Například viz Hospodářské noviny, 26. října 2004

19) Interview pro týdeník Týden, 7. prosince 2004

20) Interview pro týdeník Respekt, 13. ledna 2003

Posledními dvěma politickými činiteli, kteří stojí v této souvislosti za zmínku, jsou dva poslanci Evropského parlamentu zvolení za sdružení ED-SNK (Evropští demokraté – Sdružení nezávislých kandidátů). Tato relativně nová strana vznikla krátce před volbami do Evropského parlamentu jako proevropská středo-pravicová platforma (s cílem vytvořit alternativu k poměrně euroskeptické ODS) a v těchto volbách si vedla velmi dobře, když porazila všechny vládní strany.

Číslem jedna zvoleným za toto uskupení je bývalý ministr zahraničních věcí a bývalý člen Konventu o budoucnosti Evropy Josef Zieleniec. Jeho stanovisko je třeba zmínit, jelikož je zřejmě největším odpůrcem vstupu Turecka na české politické scéně. Jeho argumentaci je možno shrnout tak, že Turecko je příliš odlišné od zbytku EU a jeho vstup by ohrozil další evropskou integraci (v tomto směru je zřejmě ovlivněn profederalistickými kruhy v EU, zvláště blízkým spolupracovníkem v Konventu Alainem Lamassourem), ale i evropskou identitu, na níž je Unie založena. Z jeho pohledu je nezodpovědné činit vůči Turecku sliby, které není možno dodržet, zvláště pokud je většina obyvatel EU proti vstupu této země. Zieleniec věří, že v EU není ve skutečnosti politická vůle k přijetí Turecka ani dostatek odvahy toto veřejně přiznat, a proto se konečné rozhodnutí odkládá, nebo se zcela přenáší na občany²¹ (čímž jasně poukazuje na plánovaná referenda o přistoupení Turecka ve Francii či v Rakousku).

Jana Hybášková, zvolená za ED-SNK na druhém místě a předsedkyně společného parlamentního výboru EU – Izrael, je rovněž v této souvislosti významnou osobou. Původně arabistka a orientalistka se ocitla v centru médií i politické debaty pro svou otevřenou kritiku vládní politiky v průběhu irácké krize, kdy byla velvyslankyní ČR v Kuvajtu (po níž byla propuštěna z diplomatických služeb). Její přístup k otázce vstupu Turecka je do značné míry opakem přístupu Josefa Zieleniece. Argumentuje, že Turecko je s Evropou historicky neoddelitelně svázáno. Začlenění Turecka do EU je nezbytnou podmínkou pro angažmá EU v oblasti Blízkého východu (a obecně v oblasti muslimského světa), pro pojetí umírněné podoby evropského islámu a k započatí nezbytně nutného procesu demokratizace světa islámu. Tvrdí dokonce, že přístupové rozhovory měly být zahájeny již v průběhu 90. let spolu s ostatními kandidátskými zeměmi. Její argumentace vychází z poměrně podrobné znalosti historie a reality Blízkého východu a muslimského světa. Otázkou zůstává, do jaké míry může její sofistikovaná argumentace ovlivnit obecný politický diskurs, s ohledem na to, že Hybášková je původně

21) BBC Czech

kariérou diplomatkou a její způsob uvažování spíše naznačuje úzké vazby na Ministerstvo zahraničních věcí ČR než ztotožnění se s rolí poslankyně Evropského parlamentu.

3.5. Stanovisko Ministerstva zahraničních věcí ČR a diplomatické služby

Pokud jde o českou diplomacii (tedy Ministerstvo zahraničních věcí), přestože v současnosti jej vede křesťansko-demokratický ministr (Cyril Svoboda), vystupuje tento orgán jako nestranná součást státní správy, stejně jako v případě ostatních ústředních správních orgánů. Náměstci ministra nebo státní tajemníci jsou sice často politicky jmenováni, všechny nižší pozice, včetně vrchních ředitelů a ředitelů, jsou apolitickými posty. Navíc náměstek ministra zahraničí pro unijní záležitosti Vladimír Müller (který má významné slovo v otázce Turecka a EU, včetně české vyjednávací pozice) je sociální demokrat. Přestože bychom tedy mohli očekávat vlažnější přístup českého ministerstva zahraničí v Turecku, nebylo tomu tak. Postoj české diplomacie je do značné míry determinován vlastní expertízou jednotlivých referentů a v rámci meziodborové koordinace.

Postoj české diplomacie v otázce přistoupení Turecka je prozatím dán koordinací mezi dvěma odbory: odborem jižní a východní Evropy (zahrnuje příslušného referenta pro Turecko) a sekci Evropské unie – odborem koordinace a institucí EU (OKIEU), který sleduje záležitosti týkající se EU, včetně otázky Turecka ve vztahu k jednáním na úrovni EU.

Obecně je možno říci, že Turecko není pro českou diplomacii prioritní zemí. Bilaterální vztahy jsou nekomplikované, nezátížené spornými body, přestože vzájemné návštěvy na nejvyšší úrovni nejsou příliš časté. V říjnu 2003 premiér Špidla a ministr průmyslu a obchodu Urban vykonali oficiální návštěvu Turecka; v lednu 2005 Prahu navštívil turecký ministr zahraničí Abdullah Güll a v květnu 2005 navštívil Turecko prezident Klaus. Výrazem bezproblémovosti bilaterálních vztahů je skutečnost, že Turecko od 1. ledna 2005 zrušilo vízovou povinnost pro občany České republiky. Turecko je poměrně významným obchodním partnerem ČR a zaujímá 19. místo z hlediska objemu vzájemné obchodní výměny²².

Jak již bylo zmíněno, úvahy o členství Turecka v EU vycházejí především z jednání na celoevropské úrovni. Zřejmě s ohledem na to odbor analýz a plánování organizoval již první kulatý stůl, hodnotící potenciální dopady

22) Zdroj: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, <http://www.mzv.cz>

přistoupení Turecka²³. Kromě toho v roce 2004 zadal uvedený odbor zpracování externí analýzy, hodnotící možná rizika a přínosy přistoupení Turecka k EU²⁴. Postoj Ministerstva zahraničních věcí se tedy stále vyvíjí. Z informací poskytnutých vysoce postavenými úředníky ministerstva je možno usuzovat, že pro ministerstvo zahraničí je přijatelná alternativa ve formě zvláštního statusu ve vztahu k EU (ve formě strategického či privilegovaného partnerství). Postoj českého ministerstva zahraničí bude zřejmě poněkud vlažnější právě s ohledem na to, že se nejedná o prioritní zemi. Je spíše pravděpodobné, že Česká republika se připojí k hlavnímu názorovému proudu v rámci EU.

Bodem, který může hrát roli, je aktivita české diplomacie v blízkovýchodním mírovém procesu a v rekonstrukci Iráku po pádu Saddámovy režimu. Jak již bylo zmíněno, Irák je jednou z priorit české diplomacie a spojitost mezi stabilizací Iráku a Tureckem byla ministrem zahraničí Svobodou výslovně zmíněna. To by naznačovalo možný aktivismus ČR v otázce Turecka. Na druhou stranu je třeba vzít v potaz otázku lidských práv a demokracie, která se v posledních letech stala jedním z nosných pilířů české zahraniční politiky. Relativně nově vytvořený odbor transformační spolupráce (TRANS) se zaměřuje na podporu lidských práv a podporuje řadu demokratizačních projektů. Přestože se zaměřuje především na Kubu, Bělorusko a Myanmar (dříve Barma), pokud bude otázka lidských práv a demokracie hrát klíčovou úlohu v přístupových rozhovorech, může zaujmout Ministerstvo zahraničních věcí v otázce přistoupení Turecka rezervovanější postoj.

3.6. Postoje veřejnosti, médií a občanské společnosti

Turecko je očima české veřejnosti dosud vnímáno jako poněkud vzdálená a exotická země a mnoho lidí ji zná spíše jako stále populárnější letní turistickou destinaci. Otázky, které ovlivňují vnímání Turecka jakožto potenciálního člena EU, přítomné v diskursu v rámci staré EU (EU-15), zřejmě v české společnosti nenaleznou silnou odezvu, alespoň ne v současnosti.

Hodnotit celkové postoje české společnosti ve vztahu k tureckému členství je poměrně obtížné, i když je možno identifikovat určité trendy. Zaprvé, fakt, že Turecko je islámská země, zřejmě nebude pro českou debatu příliš relevantní. Vliv církve (ať už katolické či jiné) v České republice je velmi

23) Metoda kulatého stolu byla zavedena poměrně nedávno. Cílem je shromáždit příslušné odborníky z Ministerstva zahraničních věcí, stejně jako z ostatních orgánů veřejné správy, a diskutovat poziční dokumenty vypracované Ministerstvem zahraničních věcí.

24) V rámci výzkumných projektů, pravidelně vypisovaných MZV, jejichž cílem je získat externí expertizu v otázkách považovaných českou diplomacií za prioritní.

omezený ve srovnání s jinými zeměmi v regionu (zvláště v Polsku), což je možno vysvětlit historickými faktory, a Česká republika patří mezi země Evropy, kde se největší množství lidí označuje jako „bez vyznání“²⁵. Tudíž výhrady k členství Turecka, vyjádřené některými čelnými představiteli Vatikánu (jako např. kardinál Ratzinger – současný papež), rovněž v Česku zřejmě nenaleznou silnou odezvu. Česká společnost také postrádá jakoukoli zkušenost (ať již historickou či současnou) s islámem, včetně jeho radikálních forem – Česko nebylo nikdy objektem vážné hrozby teroristického útoku nebo jiných forem islámského násilí. Na druhou stranu se vyskytly případy negativních postojů k záměrům postavit v Česku mešity (např. v moravskoslezském regionu v obci Orlová nebo v severočeském lázeňském městě Teplice), které poněkud rozvířily veřejnou debatu a vyvolaly odpor místních obyvatel, kteří se obávali, že by se mešity mohly potenciálně stát centrem islámského radikalismu.

Je tudíž poněkud složité usuzovat, do jaké míry může česká veřejnost spojovat otázku islámského radikalismu s možným přistoupením Turecka. Podle některých expertů jsou Češi schopni mezi těmito dvěma otázkami rozlišovat. Jak vysvětlíme dále, některé iniciativy se pokoušejí uvedené otázky spojit a učinit je součástí veřejné debaty. Zároveň je ovšem obtížné posuzovat možný dopad těchto iniciativ, alespoň v současné době.

Skutečnost, že v České republice není viditelná turecká menšina, rovněž hraje roli. Ve skutečnosti v Česku není přítomna žádná výrazná muslimská menšina a většina muslimů, kteří v ČR žijí, nepochází z Turecka²⁶. Představu o Turcích ovšem může česká veřejnost získat ze sousedního Německa, kde jsou často spojováni s tzv. gastarbeitery. To ovšem nemusí nutně vyvolávat negativní konotace; je možno argumentovat, že tento image je méně negativní než představa o ostatních muslimech (zvláště arabského původu) a že Turci jsou schopni se přizpůsobit západnímu stylu života lépe než muslimové jiného etnického původu. Neexistuje však žádný empirický doklad pro tuto tezi, i když někteří odborníci se na ní mohou shodovat.

25) Údaje ze sčítání lidu z roku 2001 naznačují, že pouze 32,2% Čechů se označuje za „věřící“, 59% jako „nevěřící“ a 8,8% neví/neuvádí. Z těch, kteří se označují za věřící, je 26,8% římských katolíků. Zdroj: Český statistický úřad, údaje o sčítání lidu z roku 2001, http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/4110-03--obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozenskym_spolecnostem

26) Celkový počet muslimů v České republice činí podle Muhammada Ali Šilhavého, předsedy Centra muslimských obcí v ČR, asi 20 000, z nichž přibližně 400 je českého původu (interview pro BBC Czech, 20. září 2001). Upozorňuje však na to, že se jedná o velmi hrubé odhady, jelikož neexistuje úřední evidence. Podle Českého statistického úřadu jsou údaje o počtu muslimů na základě posledního sčítání v roce 2001 daleko nižší (cca 3700). Zdroj: ČSÚ, http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/4110-03--obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozenskym_spolecnostem

Pokud jde o výzkumy veřejného mínění, jediným zdrojem, který se přímo zabývá otázkou přistoupení Turecka k EU, je Eurobarometr, kdy sběr dat v rámci ČR prováděla agentura TNS Aisa. Tento výzkum ukazuje, že na jaře 2005 se 51 % Čechů stavělo proti vstupu Turecka do EU, zatímco 37 % tento vstup podporovalo a 12 % nebylo v této otázce rozhodnuto²⁷. Zatímco tyto výsledky jsou příznivější než v některých starých členských státech (zvláště v sousedním Rakousku, kde 10 % vstup podporuje, zatímco 80 % je proti), podpora pro vstup Turecka je nižší než v ostatních zemích střední Evropy, které vykazují do značné míry opačný trend. Například v Polsku se 54 % respondentů vyslovilo pro, zatímco 31 % proti, ve Slovinsku 53 % pro, zatímco proti 40 % a v Maďarsku 31 % pro a 38 % proti. Pouze Slovensko vykazuje podobný trend jako ČR (50 % proti, 37 % pro, 13 % nerozhodnuto). Postoj české veřejnosti se navíc dále negativizuje, jelikož podle výzkumu Eurobarometru z podzimu 2005 (Eurobarometr 64) je proti členství Turecka již 57 % Čechů, zatímco 30 % jej podporuje. Postoj veřejného mínění může mít vliv na argumentaci politických stran, které se o něj mohou opírat, ale jeho vliv na utváření zahraniční politiky zřejmě zůstane omezený.

Eurobarometr 63 (národní zpráva) dále detailněji analyzuje některé postoje k možnosti přistoupení Turecka a srovnává je s obdobnými údaji pro evropskou pětadvacítku.

Tabulka 1. Výsledky Eurobarometru 63 v ČR a v EU-25				
Otázky	Česká republika		EU-25	
	Souhlasí (%)	Nesouhlasí (%)	Souhlasí (%)	Nesouhlasí (%)
Turecko bude muset systematicky dodržovat lidská práva, pokud chce přistoupit v horizontu 10 let	85	5	84	7
Turecko bude muset zásadně zlepšit stav své ekonomiky, pokud chce přistoupit v horizontu 10 let	78	8	76	10
Vstup Turecka znamená nebezpečí přílivu imigrantů do bohatších zemí EU	69	22	63	23

27) Standardní Eurobarometr 63, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb63/eb63.4_en_first.pdf

Turecko částečně geograficky leží v Evropě	67	26	55	33
Kulturní rozdíly mezi Tureckem a Evropou jsou příliš výrazné	55	35	54	33
Turecko částečně patří do Evropy historicky	42	49	42	42
Přistoupení Turecka přispěje k lepšímu pochopení evropských a islámských hodnot	38	51	41	44
Přistoupení Turecka přispěje ke zlepšení regionální bezpečnosti	37	51	38	45
Přistoupení Turecka bude mít pozitivní vliv na stárnoucí evropskou populaci	25	58	29	50
<i>Zdroj: Eurobarometr 63.4, Zpráva za Českou republiku</i>				

Výsledky průzkumu ukazují, že Češi zpravidla souhlasí s předloženými tvrzeními více, než je průměr EU. Rozdíly oproti průměru EU-25 však nejsou zdaleka významné a poukazují na podobný způsob uvažování.

Pokud jde o mediální pokrytí problematiky tureckého vstupu do EU, to bylo poměrně intenzivní od podzimu roku 2004, přestože Turecko není zemí, na kterou se soustřeďuje pozornost českých médií, resp. jejich zahraničních sekcí. Česká média se zpravidla zaměřují na citlivé otázky a ne na prezentaci vyvážených názorů na dění na mezinárodní scéně. Informace o Turecku přinášejí především hlavní názorotvorné deníky (např. Hospodářské noviny, MF Dnes, Lidové noviny, Právo), týdeníky (Týden, Respekt), rozhlas (česká verze BBC, ČRo 1 – Radiožurnál, Český rozhlas 6) a veřejnoprávní televize (ČT1, ČT2).

Pozornost, věnovaná Turecku ze strany médií, se rovněž lišila v závislosti na období. Nejvýznamnější pokrytí bylo možno zaznamenat ve významných přelomových obdobích vztahů mezi Tureckem a EU. Tudiž zaměření médií bylo rovněž motivováno vývojem evropské scény. Je rovněž nutno zmínit vliv zahraničních médií a diskusí v dalších zemích, kdy český tisk např. otiskoval rozhovory se zahraničními činiteli nebo komentáře a názory různých evropských politiků a zahraničních expertů²⁸. Postoje a výroky politiků v různých

28) Jedná se například o následující osobnosti: Yves Mersch (předseda Lucemburské ústřední banky), Josep Borrell (předseda Evropského parlamentu), Graham Watson (lídr liberální skupiny ALDE v Evropském parlamentu), Kemal Dervis (bývalý turecký ministr hospodářství), Ahtisaari, Rocard, Rohan (autoři zprávy moudrých o Turecku), Christoph Bertram (berlínský think-tank SWP) a další.

členských zemích EU, zejména v Německu, Rakousku, Francii a Británii, byly často předmětem zpravodajství²⁹. Nejplnější pokrytí diskusí o Turecku bylo tedy zaznamenáno v souvislosti se zveřejněním pravidelné zprávy Evropské komise o pokroku Turecka v přípravě na členství (6. října 2004) a v prosinci 2004 v souvislosti s hlasováním v Evropském parlamentu o postoji k zahájení přístupových rozhovorů a jednáním Evropské rady o této otázce. Pozornosti médií ovšem neunikly další otázky, např. reforma tureckého trestního zákoníku (který měl trestně stíhat cizoložství), otázka uznání Kypru ze strany Turecka, petice organizovaná za účelem zablokování otevření přístupových jednání (viz dále) a v poslední době například otázka potlačení demonstrace žen v Istanbulu v souvislosti s Mezinárodním dnem žen (březen 2005) nebo samotné zahájení přístupových rozhovorů (říjen 2005).

Pokud jde o veřejnou debatu, není příliš strukturovaná a prozatím je dominována politickými aktéry, resp. zástupci politických stran. Většina aktivit neziskových organizací v tomto směru spočívá v publikaci komentářů formou článků nebo úvodníků v hlavních názorotvorných periodících. Občas se objeví veřejné debaty na toto téma, např. debata organizovaná Asociací pro evropské hodnoty mezi Janem Zahradilem a Josefem Zieleniecem, zda by mělo Turecko vstoupit do Evropské unie (a i v tomto případě byli hlavní debatěři zástupci politických stran).

Rozlišení hlasů pro vstup a proti vstupu Turecka z řad občanské společnosti je tedy poměrně složité. Většina aktérů, publikujících v tisku, se snaží o vyvážený pohled a hodnocení rizik a přínosů vstupu Turecka do EU, např. Jiří Pehe, ředitel Newyorské univerzity v Praze, nebo Ústav mezinárodních vztahů. Například Pehe prezentuje sedm argumentů proti a sedm argumentů pro vstup Turecka do EU, což je v podstatě souhrn existujících argumentů používaných jak zastánci, tak odpůrci tureckého přistoupení, přestože se zdá, že sám Pehe je spíše pro vstup, když prezentuje výhody jako převažující a pokládá vstup Turecka za výzvu pro Evropskou unii, stejně jako pro západní civilizaci obecně.

Z dalších nevládních organizací, které se zřejmě profilují pro vstup Turecka, můžeme zmínit některé think-tanky blízké ODS, například CEVRO (Liberálně-konzervativní akademie), kde Magdalena Frischová publikovala článek argumentující pro vstup Turecka, nebo Lukáš Pacht z Europea, který publikoval komentář na portálu Integrate, stavějící se rovněž k otázce možného vstupu Turecka pozitivně.

29) Středem pozornosti byly především výroky Gerharda Schrödera a Angely Merkelové, ale například i záměr rakouské vlády uspořádat referendum o přistoupení Turecka (Lidové noviny, prosinec 2004).

Jedno z nejstrukturovanějších stanovisek z řad občanské společnosti pochází od Ekumenické rady církví v České republice. Je nutno zmínit, že stanovisko nevyznívá a priori proti možnému zlepšení vztahů s Tureckem a dokonce ne proti přijetí muslimské země do EU – naopak argumentuje, že z hlediska náboženské tolerance a stavění mostů mezi světem křesťanství a islámu může být prospěšné Turecko přijmout. Poukazuje ovšem na několik skutečností, které mohou činit zahájení přístupových rozhovorů problematickým, zvláště pokud jde o situaci ohledně lidských práv v Turecku, problémy s implementací opatření ke zlepšení stavu lidských práv nebo postavení křesťanské menšiny v Turecku. Stanovisko varuje EU před užíváním dvojích standardů vůči kandidátským zemím. Poukazuje rovněž na skeptický postoj evropské veřejnosti v otázce přijetí Turecka, což může vést k dalšímu odcizení občanů od Unie. Problém je tedy zasazen do širšího rámce a je nutno jej řešit v rámci další debaty o směřování EU, ale v každém případě volá po striktní kondicionalitě EU. Dopad tohoto postoje na širší veřejnost je sporný vzhledem ke zpochybnitelné roli církve, přesto může mít dopad na část nábožensky smýšlejícího voličstva, zvláště na voliče KDU-ČSL.

Názorným příkladem koordinovaných stanovisek proti vstupu Turecka do EU je vznik některých mezinárodních iniciativ, které se nedávno objevily v různých evropských zemích a jejichž cílem je zabránit přistoupení Turecka. První petice se objevila v České republice na podzim 2004 (v období mezi zveřejněním zprávy Evropské komise a summitem EU), apelující na českou vládu, aby zablokovala zahájení přístupových rozhovorů³⁰. Tato iniciativa byla organizována malou skupinou, v jejímž čele stál David Grešák³¹, a v této fázi neplánovala další aktivity. Petici podepsalo celkem asi 3400 lidí ve třech městech (Praha, Brno a Olomouc), včetně některých osobností veřejného života, jako např. Alexander Tomský, (bývalý) ediční ředitel nakladatelství Academia Akademie věd České republiky. Další petice v souvislosti se vstupem Turecka se objevila v květnu 2005, tentokrát již ve strukturovanější podobě pod hlavičkou mezinárodní platformy „Hlas pro Evropu“³², která podobné petiční akce uspořádala v dalších hlavních městech regionu, jmenovitě ve Varšavě, v Budapešti, Bratislavě, ve Vídni a Berlíně³³. V České republice bylo jejím iniciátorem sdružení Asociace pro evropské hodnoty, jejímž

30) Pro petici získali organizátoři kolem 3400 podpisů v průběhu jednoho týdne. Zdroj: interview s Davidem Grešákem, jedním ze spoluorganizátorů

31) EU.iHned.cz, 15. listopadu 2004

32) „Hlas pro Evropu“ je celoevropskou platformou pro petiční kampaň proti vstupu Turecka do Evropské unie. Pro více informací viz <http://www.eu-turkey.info/>.

33) Euractiv.cz, 9. května 2005

zakládajícím členem je zmiňovaný David Grešák. Petiční akce pokračovala v devíti městech České republiky v průběhu léta 2005 za účasti dobrovolníků sbírajících podpisy zájemců.

Argumenty, předkládané Asociací pro evropské hodnoty, jdou dvěma směry. Jedním z nich je, že Evropská unie v současnosti postrádá jasnou vizi o dalším směřování a své politické finalitě. Pokud má nadále zůstat pouze ekonomicky integrovanou oblastí, pak členství Turecka nepředstavuje závažný problém. Pokud by se ovšem měla vyvinout v politickou unii, není možné Turecko akceptovat. Nekompatibilita členství Turecka je spatřována především v diametrálně odlišném vnímání politických práv (včetně lidských práv a svobod, zvláště postoje k ženám nebo individuím vůbec) a politické kultury obecně.

Hlasy stavějící se proti tureckému členství v EU je občas obtížné identifikovat vzhledem k jejich skryté identitě. V této souvislosti můžeme zmínit například existenci platformy, spojující případný vstup Turecka do EU s nebezpečím islámského radikalismu. Tato platforma s názvem „Budoucnost Evropy“³⁴ spravuje internetové stránky, ve kterých poukazuje na problémy s integrací muslimských menšin v Evropě, na základě čehož se staví proti vstupu Turecka. Z internetové stránky se ovšem nedozvíme nic bližšího o této platformě, s výjimkou tvrzení, že se jedná o „soukromou iniciativu občanů z různých vrstev společnosti“. Neobsahuje však žádné podrobné informace o své formě nebo okolnostech vzniku. Ačkoli stránky tvrdí, že je plánována institucionalizace této platformy (formou občanského sdružení), její dosavadní absence je zdůvodňována především potřebou zůstat v anonymitě z obavy před pomstou muslimů.

Veřejná debata tudíž zřejmě zůstane v rámci tzv. odborné veřejnosti, zahrnující think-tanky, akademické instituce či různé zájmové skupiny (např. aktivisty v oblasti lidských práv, přestože právě tato skupina prozatím do debaty o přistoupení Turecka příliš nezasahovala). Hlasy stavějící se proti vstupu Turecka budou zřejmě pokračovat v úsilí o proniknutí debaty i do širších vrstev společnosti. Dopad těchto aktivit ovšem zřejmě zůstane omezený vzhledem k tomu, že se nejedná o otázky, které by se dotýkaly každodenního života Čechů, na rozdíl od občanů zemí západní Evropy, pro které se debata zahrnuje takové otázky, jako jsou problémy evropského islámu a koexistence s muslimskými komunitami.

34) http://home.graffiti.net/budoucnost-evropy:graffiti.net/roz/islam_cr.html

4. ČESKÁ DEBATA O ČLENSTVÍ UKRAJINY

4.1. Obecné poznámky

Jestliže česká debata o perspektivách Turecka není příliš rozvinutá, v případě Ukrajiny je tomu tak ještě méně. Zatímco v případě Turecka je debata (alespoň ta politická) iniciována vývojem na evropské scéně, není možno totéž tvrdit o Ukrajině. Dokud vývoj na Ukrajině nenabral radikálně odlišný směr po opakovaném druhém kole prezidentských voleb v prosinci 2004, jakákoli debata o možném členství Ukrajiny v českém diskursu téměř zcela absentovala. Přestože uvedené otázky byla věnována velká pozornost v sousedním Polsku již před oranžovou revolucí, v české debatě toto nenalezlo silnější odezvu, dokonce ani v médiích, které jsou mnohem více ovlivněna zahraničněpolitickým zpravodajstvím v západoevropských zemích. Také vzhledem k tomu, že tato otázka nevyvolává takové množství kontroverzních argumentů jako v případě Turecka, není pro česká média tolik atraktivní. Z toho důvodu jediným, kdo si kladl otázku perspektivy členství Ukrajiny v EU ještě před oranžovou revolucí, bylo Ministerstvo zahraničních věcí a některé think-tanky. Protože politická debata o evropské volbě Ukrajiny je tak nevyvinutá, zůstává nejaktivnějším hráčem v této oblasti právě ministerstvo zahraničí díky své rozsáhlé expertize pokrývající celou oblast bývalého SSSR/SNS.

Je třeba ovšem přiznat, že potenciálně by mohlo mít přistoupení Ukrajiny větší dopad na Českou republiku, než je tomu v případě Turecka, a to díky historickým, kulturním i hospodářským svazkům, které jsou silnější než v případě Turecka. Ukrajina není vnímána jako tolik odtaziťté téma, v neposlední řadě kvůli poměrně velké a viditelné ukrajinské imigrační komunitě v České republice.

4.2. Postoj politické reprezentace

Jak již bylo zmíněno, postoje politických stran vůči perspektivě členství Ukrajiny v EU nebyly předmětem rozsáhlých vnitrostranických debat.

Postoje stran v této otázce jsou tudíž prozatím většinou formovány obecným postojem k rozšíření, jak bylo popsáno v úvodní části této studie, nebo obecně postojem k evropské integraci a budoucnosti EU. Ačkoli je možno identifikovat určité specifické argumenty ve vztahu k Ukrajině, celkový postoj zůstává dosti nevyjasněný.

ČSSD

Pro sociální demokracii je otázka ukrajinského přistoupení k EU motivována obecnou podporou dalšího rozšíření. Toto tvrzení ovšem musí být interpretováno v kontextu jejích obav o další prohloubení evropské integrace, jež přistoupení Ukrajiny může zpomalit či ztížit. Jelikož je stanovisko ČSSD v otázce rozšíření do značné míry dáno stanoviskem sesterských socialistických stran, zvláště v Německu, můžeme v tomto směru očekávat spíše vyčkávací taktiku, jelikož samotná pozice SPD se teprve formuje. Navíc můžeme pozorovat poněkud opatrný přístup SPD, zvláště s ohledem na nedávné sblížení mezi Německem a Ruskem. To navíc komplikuje existence velké koalice v Německu po volbách v září 2005 a fakt, že post ministra zahraničních věcí připadl SPD. Jedním z argumentů, který mluví ve prospěch Ukrajiny uvnitř ČSSD, je její kulturní blízkost. Země je navíc na seznamu zemí, na které se vztahuje program tzv. řízené migrace, který byl zaveden za bývalého ministra práce a sociálních věcí Vladimíra Špidly, přestože Ukrajina do něj byla zapojena v pozdější fázi³⁵. Na druhou stranu právě otázka pracovní migrace z Ukrajiny se může stát citlivou pro voličskou základnu ČSSD, pokud bude vykládána jako hrozba pro český trh práce, sociální zabezpečení apod. Mnohé tedy bude záviset na tom, jak se ČSSD podaří uvedenou otázku prezentovat, což je spíše záležitostí vzdálenější budoucnosti.

KDU-ČSL

Na rozdíl od přistoupení Turecka, kde mají křesťanští demokraté rezervovaný přístup, představuje potenciální přistoupení Ukrajiny pro uvedenou stranu méně kontroverzní téma. KDU-ČSL má image proevropské síly, včetně pozitivního postoje k dalšímu rozšíření. Zřejmě tedy bude mít podobný postoj jako hlavní strany určující diskurs rozšíření, tj. ČSSD a ODS. Hod-

35) Program řízené migrace má za cíl přilákat kvalifikovanou pracovní sílu a poskytnout migrantům pracovní povolení a povolení k pobytu. Původně byl program zaveden pro čtyři země: Bulharsko, Chorvatsko, Kazachstán a Moldavsko; Ukrajina byla do programu zařazena v pozdější fázi.

notový argument ovšem může hrát roli i zde – strana může spojovat otázku přistoupení obou zemí (tedy Turecka a Ukrajiny) a argumentovat tím, že Ukrajina je „evropštější“ než Turecko v historickém, zeměpisném a kulturním smyslu, což může být použito jako další argument pro zpomalení nebo zabránění přistoupení Turecka. Prozatím to ovšem není možno doložit veřejnými projevy vůdčích osobností strany.

ODS

V postoji ODS vůči přistoupení Ukrajiny zřejmě převládá stejné argumenty, vztahující se k přistoupení Turecka. Tedy přijetím více zemí, splňujících podmínky členství, bude možno zabránit prohloubení integrace a to povede k zajištění větší flexibility celého procesu. Rovněž v případě ODS neexistuje žádný náznak spojování potenciální kandidatury obou zemí. Jinými slovy, není možno tvrdit, že by ODS přikládala přistoupení jedné země prioritu, což se ovšem může změnit, jelikož pozice ODS se rovněž vyvíjí. Někteří novináři se například domnívají, že se mohou více přiblížit stanoviska ODS a KDU-ČSL, pokud tyto strany sestaví budoucí vládní koalici. Prozatím jsou ovšem hlasy ODS vyjadřující se k otázkám zahraniční politiky, včetně rozšíření EU, ohledně Ukrajiny poměrně tiché, na rozdíl od silného aktivismu, zvláště v případě Jana Zahradila, v otázce vstupu Turecka.

Jednou z úvah, které mohou přispět k jasnějšímu formování stanoviska ODS vůči přistoupení Ukrajiny, je rovněž význam této země pro zahraniční politiku USA, například z hlediska geostrategických zájmů v oblasti Černého moře nebo z hlediska významu Ukrajiny jak pro Polsko, tak pro Rusko. Atlanticismus ODS hraje významnou roli při artikulaci stanovisek této strany, což platí i v případě Turecka, jak již bylo zmíněno. Pokud bude americká administrativa vysílat jasné signály z hlediska vhodnosti vstupu Ukrajiny do EU (jak již tomu bylo v případě Turecka), bude to mít zřejmě vliv na vstřícnější postoj ODS k této otázce.

Prezident

Jedním z mála českých politiků, vyjadřujících se otevřeně k evropským či euroatlantickým snahám Ukrajiny v poslední době, byl prezident republiky Václav Klaus. Během oficiální návštěvy v Kyjevě v červnu 2005 prohlásil, že „Česká republika plně uznává a respektuje snahy Ukrajiny stát se součástí evropských a euroatlantických struktur v nejbližší možné době“ a vyjádřil

naději, že tento proces nebude trvat příliš dlouho. Obecně vyjádřil podporu nedávnému vývoji na Ukrajině, a jeho oficiální návštěva to potvrdila³⁶. V této souvislosti se rovněž ohradil proti nařčení z euroskepticismu, ale naopak prohlásil, že je nutno začít skutečnou debatu o intenzitě evropského integračního procesu, což si uvědomí i Ukrajina a bude se touto otázkou sama zabývat.

Kromě těchto výroků se Klaus a Juščenko zabývali rovněž problematikou legislativního uznání statutu ukrajinských imigrantů v Česku. Jednalo se o jeden z prvních pokusů zabývat se touto otázkou na nejvyšší úrovni. Ministerstvo zahraničních věcí iniciativu prezidenta v tomto směru uvítalo, i když, jak prohlásil mluvčí ministerstva Vít Kolář, se jedná teprve o počáteční fázi dlouhodobého procesu³⁷.

4.3. Postoj Ministerstva zahraničních věcí, diplomatické služby a veřejné správy

Jak již bylo zmíněno, dokud nebudou jasně artikulována stanoviska tří hlavních politických stran v otázce Ukrajiny, zůstane Ministerstvo zahraničních věcí a diplomatická služba obecně nejaktivnějším hráčem na české scéně ve vztahu k Ukrajině a její evropské volbě.

Aktivní postoj českého ministerstva zahraničí demonstruje i to, že už před událostmi v prosinci 2004, které nastartovaly silně proevropský kurs Ukrajiny, se odbor plánování a analýz MZV rozhodl posuzovat scénáře pro případ, že k tomuto proevropskému posunu na Ukrajině dojde. Na druhou stranu se zdá, že ministerstvo zahraničí příliš nepodporovalo polské návrhy pro evropskou politiku sousedství EU, předložené v lednu 2003. Rovněž vnitřní strategická debata o Ukrajině, která již proběhla v případě Turecka (a v případě zemí západního Balkánu), jejímž cílem je diskutovat danou problematiku a přijmout expertní, apolitické stanovisko, prozatím neproběhla, i když se plánuje.

Ukrajinská problematika, včetně vztahu k EU, prozatím spadá do kompetence odboru států jižní a východní Evropy, na rozdíl od Turecka, kde je více koordinována s odborem koordinace a institucí EU (OKIEU). To reflektuje přesvědčení, že Ukrajina prozatím není součástí programu EU a je tedy více analyzována v bilaterálním kontextu, ale zároveň i v kontextu „východní“ politiky ČR, která na rozdíl od Polska (a např. pobaltských zemí) není tak čitelná a zároveň není zřejmou prioritou české diplomacie.

36) Zdroj: Ukrajinská iniciativa v ČR, <http://www.ukrajinci.cz/index.php?l=cz&ids=1&idsub=2&.0.86212300%201123670842>

37) Lidové noviny, 15. června 2005

Podíváme-li se na oficiální dokumenty vztahující se k české zahraniční politice, např. Koncepce zahraniční politiky na léta 2003–2006 (přijata za vlády premiéra Špidly), nalezneme sice explicitní odkazy k Ukrajině, ovšem vždy v souvislosti s Ruskou federací³⁸. To by automaticky nenaznačovalo zvláštní či privilegovaný přístup k této zemi. Na druhou stranu je třeba vzít v potaz, že dokument byl přijat právě před klíčovými změnami na Ukrajině, a protože nebyl novelizován, jeho provádění se může změnit. Naznačuje to ovšem, že MZV pořád vnímá ukrajinskou otázku jako neoddělitelně spjatou s ruským portfoliem.

Proto i česká diplomacie bude sledovat vývoj vztahů EU a Ruska, což zpětně ovlivní její postoj v otázce Ukrajiny. Přesto chce MZV hrát konstruktivní roli v regionální spolupráci (včetně formátu Visegrádské čtyřky) a ukázat podporu či pochopení pro Polskem prosazovaný aktivní přístup EU vůči Ukrajině. Z toho důvodu prozatím česká diplomacie osciluje mezi podporou Polska, které se vehementně snaží podporovat „evropskou volbu“ Ukrajiny a její vytržení ze sféry ruského vlivu na jedné straně, a některými starými členskými zeměmi EU, které se přílišného aktivismu EU obávají mimo jiné s ohledem na možnou negativní reakci Ruska. Dokládají to velmi vlašné výroky ministra zahraničí Cyrila Svobody, že „Česká republika vítá integrační snahy Ukrajiny ve vztahu k euroatlantickým strukturám“³⁹.

Východní politika ČR se navíc v průběhu 90. let stala menší prioritou českého MZV. Česká diplomacie se přeorientovala na západní Balkán, kde bylo možno zaznamenat významnou aktivitu ČR. První prioritou je přispět k integračním snahám Chorvatska (a MZV uznává, že Chorvatsko je v současnosti nejpřípravenější kandidátskou zemí), což bude mít pozitivní dopad na integrační ambice dalších zemí regionu, především Srbska, Makedonie a Bosny a Hercegoviny. Rozvinutí koherentní politiky EU vůči zemím západního Balkánu, jež by měla být završena integrací do EU, je tedy českou prioritou, a na rozdíl od Turecka a Ukrajiny představuje poměrně nekontroverzní téma. To ovšem ubírá na nadšení ohledně podpory Polska snažícího se obrátit pozornost EU spíše směrem na východ vůči zemím, jako jsou Ukrajina, Moldavsko či Bělorusko. Proto se Česko více spojuje se zeměmi v regionu s podobnými zájmy, především se Slovenskem (které je velmi aktivní např. ve vztahu k Srbsku a Černé Hoře), Maďarskem, Slovinskem a Rakouskem.

38) Koncepce zahraniční politiky zmiňuje Ukrajinu ve vztahu k NATO a v bilaterálním rámci (vztahy s Ruskou federací a Ukrajinou).

39) Výrok v souvislosti se setkáním komise NATO-Ukrajina v Litvě, 21. dubna 2005. Zdroj: IDNES.cz

Ministerstvo zahraničí ovšem uznává význam Ukrajiny pro ČR již v této rané fázi úvah o členství v EU a připisuje jí z hlediska bilaterálních vztahů větší prioritu než Turecku. Argument „pokud Turecko, proč ne Ukrajina“ je možno zaslechnout i v kuloárech Černínského paláce. Svou roli zde jistě hraje i historická a kulturní blízkost Ukrajiny. Je například nutné vzpomenout skutečnost, že západní část Ukrajiny (zakarpatská Ukrajina) byla v meziválečném období součástí Československé republiky.

Praktickým výsledkem uznání významu Ukrajiny a pozitivní kvitance vývoje po prosinci 2004 bylo vzájemné usnadnění vízového styku mezi oběma zeměmi poté, co byla otázka nadnesena několikrát po oranžové revoluci, např. během návštěvy předsedy ukrajinského parlamentu Lytvyna v únoru 2005⁴⁰ nebo ukrajinského ministra zahraničí Tarasjuka v květnu 2005⁴¹, kdy oba činitelé zdůraznili nutnost usnadnění vízového režimu, zvláště pro studenty a podnikatele. Přestože původně byla vízová povinnost pro české občany zrušena pouze dočasně (od 1. května do 1. září 2005, týkala se ovšem všech zemí EU a Švýcarska), od srpna 2005 byla prodloužena platnost tohoto opatření na dobu neurčitou. Česká reakce spočívala ve zrušení poplatků za česká víza pro občany Ukrajiny, jelikož ČR nemohla zrušit unilaterálně vízovou povinnost, která je regulována na úrovni EU existencí tzv. negativního seznamu zemí, vůči kterým musí všechny členské státy uplatňovat vízový styk. Z české strany se ovšem spíše jednalo o reaktivní gesto a nebylo znakem aktivního přístupu vůči Ukrajině. Navíc bylo podobné opatření přijato i dalšími zeměmi v regionu, např. Slovenskem či pobaltskými zeměmi.

Promyšlený postoj české diplomacie o finalitě vztahů mezi EU a Ukrajinou ovšem prozatím chybí. Stejně jako v případě Turecka se zdá akceptovatelné řešení formou privilegovaného partnerství, zvláště v kontextu nedávného vývoje v EU, interpretovaného jako neochota k dalšímu rozšiřování či jako únava z rozšíření. Podobná nejistota panuje ohledně nevrátnosti procesu nastartovaného oranžovou revolucí a dalšího pokroku Ukrajiny na cestě evropské volby. Vstup Ukrajiny není vnímán jako nezbytná podmínka geopolitické stability ČR, což významně kontrastuje s postojem Polska a pobaltských zemí. Neoptimističtější zdroje Černínského paláce hovoří o možnosti uznání kandidátského statutu Ukrajiny na konci současného volebního období prezidenta Juščenka.

40) Interview s V. M. Lytvynem, Hospodářské noviny, 11. února 2005

41) iDNES, 10. května 2005

Ukrajina je pro Českou republiku klíčovou zemí z hlediska vnitřní bezpečnosti (včetně boje s organizovaným zločinem a obchodem s lidmi) a migrace, navzdory neexistenci společné hranice, protože Česká republika je významným cílem ukrajinské emigrace. Odhady počtu Ukrajinců pracujících nebo pobývajících v ČR dosahují až 200 000 lidí, což činí z České republiky jeden z hlavních cílů ukrajinské migrace v Evropě⁴² a z Ukrajinců žijících v ČR zároveň největší imigrační komunitu. Tato migrace je způsobena vysokou poptávkou po manuální, nekvalifikované práci na českém trhu, zvláště v oblasti výstavby, maloobchodu a domácích prací. Protože otázka pracovní migrace je dominantní otázkou v bilaterálních vztazích mezi oběma zeměmi, do debaty o perspektivách integrace Ukrajiny do EU se tak potenciálně zapojí další aktéři veřejné zprávy, zvláště Ministerstvo práce a sociálních věcí a Ministerstvo vnitra. Tento problém existuje již od konce 90. let, kdy se Česká republika stala cílem velkého počtu žadatelů o azyl ukrajinského původu, kteří využívali liberální české legislativy, umožňující jim pracovat legálně v průběhu azylového řízení. Došlo k tomu především po zavedení vízové povinnosti pro občany Ukrajiny v rámci harmonizace české legislativy s *acquis* v oblasti spravedlnosti a vnitra. Po následných legislativních změnách počet žadatelů o azyl dramaticky poklesl, ovšem otázka ukrajinské pracovní migrace se tím nevyřešila.

Problém spočívá především v tom, že zaměstnávání ukrajinských pracovníků je živnou půdou pro korupci (jelikož získání pracovního povolení nebo jiný způsob legalizace pobytu je složitou administrativní procedurou) a organizovanou trestnou činností, známou jako „klientelismus“, kdy ukrajinští „klienti“ najímají potenciální pracovníky, vyřizují za ně formality (často prostřednictvím úplatků českým úředníkům) a zároveň vybírají poplatky za zajištění dokladů od potenciálních migrantů. Tím generují značný zisk, ale zároveň si ponechávají kontrolu nad tzv. zarobitčany, kteří již jsou v České republice. Kritické hlasy dokonce hovoří o jisté moderní formě otroctví.

Zdá se, že česká státní správa problém dlouhou dobu přehlížela, a pokud se jej pokoušela řešit, dělo se tak pouze prostřednictvím přijímání stále restriktivnějších opatření. Nejprve se jednalo o zavedení vízové povinnosti v roce 2000 a následně o novelizaci různých legislativních nástrojů, například zákona o azylu, zákona o pobytu cizinců, zákona o zaměstnanosti⁴³, což byla jediná odpověď na danou otázku. Například v dubnu 2003 byl uspořádán

42) Pavel Máša: „Legalizace Ukrajinců Česku prospěje“. Lidové noviny, 25. června 2005. Oficiální údaje o počtu Ukrajinců s povolením k pobytu činí cca 60 000.

43) iDNES: „Stát tziží Ukrajincům život“. 30. září 2004, <http://www.idnes.cz>

společný česko-ukrajinský kulatý stůl, zahrnující zástupce ministerstev vnitra, práce a sociálních věcí a zahraničí (spolu se zástupci dalších orgánů, např. Cizinecké a hraniční policie nebo Úřadu pro boj s organizovaným zločinem a korupcí), jehož cílem bylo začít strukturovaný dialog o otázkách legální a ilegální migrace, organizovaného zločinu, víz a azylu⁴⁴. Tyto iniciativy vznikaly primárně v důsledku neexistence migrační politiky. K jistému obratu došlo již v roce 2001, kdy byl spuštěn první pilotní program řízené migrace z iniciativy ministra Vladimíra Špidly (který je v současnosti komisařem pro sociální politiku, zaměstnanost a rovné příležitosti)⁴⁵. Cílem projektu je přilákat do ČR kvalifikovanou pracovní sílu z vybraných cílových zemí, jež jsou považovány za kulturně natolik blízké, že pro potenciální migranty nebude těžké se adaptovat na české poměry. Program byl zahájen pro tři cílové země – Bulharsko, Chorvatsko a Kazachstán, následně rozšířen o Bělorusko a Moldavsko (říjen 2004), Srbsko a Černou Horu a Kanadu (červenec 2005) a od 1. ledna 2006 rovněž o Ukrajinu. Stále ovšem zůstává otázkou, zda uvedený program může vyřešit otázku ukrajinské migrace, vzhledem k tomu, že většina Ukrajinců v ČR pracuje v manuálních profesích, na které se tato iniciativa nevztahuje. Proto do popředí vystupuje otázka legalizace statusu desítek tisíc Ukrajinců, pracujících v ČR, jak se na tom shodli Klaus a Juščenko v Kyjevě a poté, co některá česká média zveřejnila velmi silnou kritiku současného stavu a praxe (viz dále).

4.4. Postoje veřejnosti, médií a občanské společnosti

Existují jisté výzkumy veřejného mínění, které mohou osvětlit, jak jsou evropská volba Ukrajiny, Ukrajina jako země a Ukrajinci jako národ vnímáni ze strany Čechů. Nejprve je možno odkázat rovněž na průzkum Eurobarometru 63, který zkoumá postoje veřejnosti k perspektivě členství Ukrajiny v EU. Se 46 % respondentů pro a 45 % proti⁴⁶ je Česká republika ze všech nových členských zemí k perspektivě vstupu do EU nejvládnější a její pozice spíše odpovídá postojům veřejnosti v některých starých členských zemích (například v Belgii, Dánsku nebo ve Francii) než optimismu a nadšení obyvatel dalších unijních nováčků. Tento trend dále potvrzují některé průzkumy, prováděné v nedávné době v České republice. Například na základě průzkumu Trend 2005/4⁴⁷, pro-

44) Rozhovor se Serhijem Ustyčem, velvyslancem Ukrajiny v ČR, <http://www.integrace.cz>

45) Pro více informací o programu viz <http://www.imigracecz.org>

46) Zdroj: Gazeta Wyborcza, <http://bi.gazeta.pl/im/6/2827/m2827366.jpg>

47) Data pro tento průzkum byla shromážděna v období od 4. do 10. dubna 2005.

váděného agenturou STEM, měli respondenti klasifikovat vztahy se 13 zeměmi⁴⁸. Z těchto 13 zemí skončila Ukrajina jako poslední, dokonce za Ruskem a Čínou. Pouhých 17 % označilo vztahy s Ukrajinou za výborné, zatímco 37 % jako průměrné a 46 % jako špatné. Podobný trend potvrzuje další výzkum STEM, ve kterém respondenti uváděli, které národy by si nejvíce přáli za sousedy. Ze 16 zkoumaných národností se umístili Ukrajinci na 11. místě, přičemž 30 % uvedlo, že by nemělo problém s ukrajinským sousedem, 38 % označilo tuto skutečnost za nepřijemnou, 22 % za těžce akceptovatelnou a 10 % jako nepřijatelnou. Jediné národnosti, které se umístily ještě hůře, byli Vietnamci, Arabové, Afghánci, Čečenci a Romové.

Základní otázkou zůstává, do jaké míry je tato negativní představa Ukrajiny jakožto chudé země, zmítané vážnými sociálně-ekonomickými problémy, formována ukrajinskou pracovní migrací v České republice nebo zpravodajstvím o činnosti skupin organizovaného zločinu v rámci Ukrajiny i jinde v Evropě (včetně České republiky). Tuto představu dále potvrzuje skutečnost, že Ukrajina není typickou destinací pro české turisty (což omezuje prvotní zkušenost s touto zemí) a rovněž obchodní vztahy jsou méně intenzivní než se sousedními zeměmi (včetně drobného přeshraničního obchodu).

Poněkud negativní image Ukrajiny a Ukrajinců po jistou dobu podporovala rovněž média, která ve svém zpravodajství vztahujícím se k Ukrajině pokrývala především otázky zaměřené na ukrajinskou nelegální migraci, organizovaný zločin, obchod s lidmi a převaděčství a ve vztahu k vnitřnímu vývoji na Ukrajině poukazovala na politické, sociální a ekonomické problémy. To posilovalo představu Ukrajiny jako země na míle vzdálené realitě střední Evropy, která byla před branami vstupu do Evropské unie.

Zpravodajské pokrytí Ukrajiny se dramaticky změnilo na podzim roku 2004, kdy hlavní názorotvorná periodika, televize a rozhlas začaly podrobněji sledovat vývoj kolem ukrajinských prezidentských voleb. Ukrajina byla každodenně hlavním tématem zahraničně-politických sekcí a úvodníků hlavních deníků. Po vítězství Viktora Juščenka tento trend pokračoval, ačkoli již Ukrajina nebyla pokrývána s takovou frekvencí, změna stylu zpravodajství přetrvávala. Objevilo se mnoho dalších článků o Ukrajině jako o zemi, která učinila první kroky ke členství v EU, a samozřejmě výrazná diplomatická aktivita nového ukrajinského prezidenta nezůstala bez povšimnutí, včetně pokrytí jeho návštěv hlavních měst významných členských států EU a Bruselu.

48) Z hlediska popularity/dobrych vztahů byly zkoumané země seřazeny v následujícím pořadí (od nejpozitivnějšího postojem k nejvíce negativnímu): Slovensko, Francie, Spojené království, Itálie, Polsko, Rakousko, Maďarsko, Japonsko, Německo, Spojené státy, Rusko, Čína a Ukrajina.

Otázka ukrajinského přiblížení se EU ovšem zůstala pokryta na úrovni poskytování zpravodajství a česká média převážně zůstala u uveřejňování tiskových zpráv hlavních tiskových agentur, zatímco hlubší analýzy nebo úvodníky se ohledně této problematiky neobjevovaly, na rozdíl od případu Turecka.

Pozornost médií z hlediska dvoustranných vztahů se nadále zaměřovala na nejrelevantnější otázku mezi Ukrajinou a Českou republikou, tj. otázky migrace, vnitřní bezpečnosti a víz. Potřeba zjednodušení vízového režimu byla v českých médiích několikrát artikulována některými prominentními ukrajinskými činiteli (např. ministrem zahraničních věcí Tarasjukem, předsedou parlamentu Lytvynem nebo již dříve velvyslancem Ukrajiny Ustyčem), jak již bylo zmíněno. Nejkontroverznější bod vzájemných vztahů se ovšem dotýká legalizace pobytu až stovek tisíc Ukrajinců pracujících v Česku. Tato otázka byla v poslední době podrobně analyzována v provokativním a často citovaném článku Pavla Máši v Lidových novinách⁴⁹. Máša v uvedeném článku silně kritizuje vládní praktiky, tolerující současné fungování (či spíše nefungování) systému migrace Ukrajinců, což podporuje korupci, stejně jako organizovanou trestnou činnost, jak jsme již vysvětlili dříve. Máša rovněž kritizuje prezidenta Klause za jeho postoje vyjádřené při návštěvě Kyjeva v květnu 2005, ve kterém vyloučil možnost jakéhokoli obecného legalizačního kroku vůči Ukrajincům, pobývajícím ilegálně nebo kvaziilegálně v České republice (podobně jako tomu došlo v nedávné době např. ve Španělsku). To ovšem kontrastuje s ostatními zprávami, které tvrdí, že Klaus a Juščenko se naopak shodli na potřebě řešení této otázky. Podporuje to dosavadní diskurs českých médií, která popisují zacházení s Ukrajinci v Česku jako špatné, jak ze strany úřadů, tak ze strany zaměstnavatelů (v případě legálně zaměstnaných) nebo ze strany „klientů“. Přestože zástupci ukrajinské komunity v ČR, například Oleksa Livinsky, šéfredaktor časopisu Porohe⁵⁰, tvrdí, že situace se v poslední době zlepšila, uznávají, že ještě bude trvat nějakou dobu, než se Ukrajinci přizpůsobí hlavnímu proudu české společnosti. Stejně tak Dušan Drbohlav z Karlovy univerzity, který je považován za jednoho z hlavních expertů v ČR na otázky migrace, považuje zacházení s Ukrajinci za špatné a tvrdí, že Češi stále vidí Ukrajince jako druhořadé občany⁵¹. To podporují i zmiňované průzkumy veřejného mínění o vnímání Ukrajinců v rámci české společnosti.

Vnímání Ukrajinců v kontextu úvah o možném vstupu Ukrajiny do Evropské unie tak může mít velký vliv na postoje veřejného mínění. To je možno demonstrovat na případě Turecka ve vztahu k starým členským státům, např.

49) Pavel Máša: „Legalizace Ukrajinců Česku prospěje“. Lidové noviny, 25. června 2005

50) Tento časopis je vydáván Ukrajinskou iniciativou v ČR již 12 let

51) „Ukrajinci v Česku chtějí větší práva“. iDNES, 30. září 2004

Německa, Rakouska nebo Nizozemska, kdy akulturace a adaptace do domovské společnosti má významný vliv na postoje veřejného mínění. Pokud bude tato integrace úspěšná a obecný postoj k Ukrajincům se zlepší, je pravděpodobné, že veřejné mínění se nebude silně stavět proti integraci Ukrajiny do EU. Pokud naopak převládne současný negativní trend, je možné, že vstup Ukrajiny do Unie bude vnímán jako potenciální hrozba. Jelikož v případě Česka je tato otázka úzce spojena s fenoménem migrace, za několik let můžeme i u nás slyšet podobné argumenty o pracovním dumpingu nebo hrozbě delokalizace, které jsme zaznamenali v některých starých členských zemích EU v souvislosti s rozšířením v roce 2004.

Některé organizace občanské společnosti, zastupující ukrajinskou menšinu v ČR, se snaží o vylepšení negativního vnímání Ukrajinců v české společnosti. Příkladem těchto organizací je Ukrajinská iniciativa nebo Fórum Ukrajinců. Přestože se jejich činnost zaměřuje především na podporu Ukrajinců žijících v Česku, např. poskytováním poradenství v oblasti legalizace pobytu, adaptace na české podmínky a na podporu ukrajinské identity, v poslední době zaujímají aktivnější roli vůči médiím a poukazují častěji na problémy, kterým musí čelit ti Ukrajinci, kteří chtějí přijít do Česka za prací. Organizují rovněž různé kulturní a vzdělávací akce, které mají představit většinou neznámou ukrajinskou kulturu české veřejnosti.

Ukrajina je stále více středem pozornosti některých dalších neziskových organizací a think-tanků. Například Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) zahájila východoevropský projekt, který se mj. zaměřuje na podporu debaty s novými sousedy EU. V současnosti se ovšem zdá, že program je zaměřen spíše na Bělorusko. Asociace rovněž publikovala zprávu o visegrádské spolupráci v oblasti boje s nelegální migrací (prosinec 2004)⁵². Studie obsahuje některé výslovné odkazy na otázky Ukrajiny, stejně jako specifická doporučení, např. jak učinit Ukrajinu jednou z prioritních zemí z hlediska směřování rozvojové pomoci, nebo vysílání zástupců českých úřadů práce na Ukrajinu z toho důvodu, že se jedná o jednu z nejdůležitějších zemí z hlediska původu migrantů přítomných v ČR. Další think-tanky (např. Centrum strategických studií nebo Europeum) publikovaly rovněž studie nebo pořadaly expertní setkání o otázkách perspektiv vstupu Ukrajiny do EU. Nelze ovšem předpokládat, že by tyto organizace prosazovaly nebo naopak blokovaly přistoupení Ukrajiny, spíše se snaží rozvinout debatu na toto téma.

52) <http://www.amo.cz/publikacefiles/AMO%20-%20Migration%20ENG.doc>

Je rovněž možno očekávat větší aktivismus neziskových organizací, věnujících se otázkám migrace, a dalších, převážně výzkumných institucí, zaměřujících se na tyto otázky, jako např. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (který je součástí Ministerstva práce a sociálních věcí) nebo Multikulturní centrum v Praze (které provozuje portál Migrace Online (www.migraceonline.cz)). Prozatím neartikulovaly svá stanoviska ohledně možných dopadů vstupu Ukrajiny do EU – zabývají se převážně otázkami dopadu ukrajinské migrace na Českou republiku. Jasnější artikulaci jejich stanovisek je možno očekávat až v okamžiku, kdy by perspektiva ukrajinského členství dostala jasnější kontury, v souvislosti s analýzou pravděpodobného dopadu vstupu do EU na český pracovní trh a českou společnost obecně.

5. ZÁVĚRY

Český diskurs o dalším rozšíření EU je prozatím stimulován ze strany politické reprezentace. Přestože se zdá, že mezi hlavními politickými stranami existuje konsensus ohledně potřeby a přínosů dalšího rozšíření, je tento konsensus velmi křehký. Je výrazem oscilace mezi idealismem a pragmatismem české zahraniční politiky. Zatímco idealistické argumenty jsou stále silně zakořeněné (v tom smyslu, že nemáme právo bránit ostatním ve vstupu do klubu, pokud respektují jeho pravidla), je zřejmé, že potenciální kandidáti se mohou stát novým členským zemím v mnoha směrech konkurencí, což může znamenat obtížnější obhajobu dalšího rozšíření před českými voliči.

Rozšíření je také součástí širší debaty o budoucnosti EU, včetně její politické finality, stejně jako o budoucnosti hlavních unijních politik. V této otázce je politická reprezentace prozatím silně polarizovaná (od eurofederalistů až po silné euroskeptiky) a pozice politických stran ještě nejsou jasně vydefinovány. V této fázi je tedy poměrně těžké předvídat, jaký bude postoj českých politiků v okamžiku, kdy se dostane jakékoli rozšíření na pořad dne (snad s výjimkou Chorvatska). Dynamika rozšíření je neoddělitelná od dynamiky vnitřního vývoje v EU. Česká politická reprezentace si to začíná velmi dobře uvědomovat již v této fázi.

To může částečně vysvětlit, proč česká diplomacie nejvíce podporuje rozšíření EU o země západního Balkánu. Kromě specifických faktorů, vztahujícím se k Česku (historické, kulturní i hospodářské vazby, idealismus vztahující se k představě dluhu EU v oblastech jako Bosna nebo Kosovo), převládá názor, že státy západního Balkánu jsou nejvíce vhodné pro členství v EU (zvláště Chorvatsko). Jelikož se ve většině případů jedná o malé země, není Česko příliš znepokojeno možným vychýlením rovnováhy moci v EU, které by mohlo nastat v případě vstupu Turecka či Ukrajiny. Z hlediska vnitřní dynamiky v EU se očekává, že pro přijetí zemí západního Balkánu možná nebude třeba tak dalekosáhlých změn, včetně změn institucionálních.

Politická debata o Turecku je poháněna především vývojem na evropské scéně, s ohledem na nízkou prioritu této země pro českou zahraniční politiku.

Česká politická reprezentace často přejímá rétoriku, přítomnou ve starých členských zemích evropské patnáctky (kde je tato debata daleko rozvinutější a strukturovanější), zvláště v případě „sesterských“ stran, a sama nepřináší žádné inovativní argumenty. Podobně jako v západní Evropě zaznamenáváme v Česku odmítavý postoj či minimálně rezervovanost konfesně založené strany (KDU-ČSL), přestože její pozice je umírněnější díky přítomnosti ve vládě. Dvě hlavní strany politického spektra – ČSSD a ODS – se vyslovují pro členství, ale ze zjevně rozdílných až protichůdných důvodů: zjednodušeně řečeno ČSSD se domnívá, že vstup Turecka Evropu posílí a ODS naopak, že ji oslabí. To činí konsensus o vstupu Turecka z dlouhodobého hlediska obzvláště křehkým.

Pokud jde o Ukrajinu, otázka vstupu do EU nebyla téměř nastolena. Ukrajina rovněž není mezi hlavními prioritními zeměmi české zahraniční politiky, což souvisí se zmenšeným významem „východní politiky“ v porovnání s počátkem devadesátých let. Žádná z politických stran nemá k této otázce jasné stanovisko nebo silný postoj, a pokud ano, tak pouze v souvislosti s obecným postojem k rozšíření EU. Na rozdíl od Turecka je tedy tato otázka daleko méně zpolitizovaná a poskytuje – alespoň prozatím – větší prostor pro aktivismus Ministerstva zahraničních věcí a veřejné správy jako takové.

V případě debaty o členství Turecka a Ukrajiny je možno identifikovat určitá rozdílná témata, jejichž přítomnost bude v průběhu doby pravděpodobně více zdůrazňována. Významným prvkem v debatě o členství Ukrajiny bude otázka migrace, která v případě Turecka nehraje žádnou významnou roli. Naopak přistoupení Ukrajiny nevyvolává otázky civilizačně hodnotového rázu, které souvisejí se skutečností, že Turecko je muslimskou zemí s negativní představou o stavu ochrany lidských práv.

České veřejné mínění je velmi vlažné v otázce perspektivy přistoupení obou zemí k EU – zatímco v otázce Turecka převažují negativní postoje, v otázce Ukrajiny je veřejné mínění téměř rovnoměrně rozděleno mezi zastánce a odpůrce. Vliv veřejného mínění na postoje politické reprezentace není možno přeceňovat, jelikož otázky zahraniční politiky hrají v postojích voličské základny jen marginální roli. Tento vliv může být zřejmě významnější v případě Ukrajiny, jelikož přistoupení této země může mít významnější přímý dopad na českou společnost než v případě Turecka.

Debata o členství Turecka je více rozvinutá než v případě Ukrajiny a v důsledku toho je jednodušší identifikovat zastánce a odpůrce tohoto kroku. To může být vysvětleno několika faktory: Turecko je diskutovaněj-

ším tématem na úrovni EU, rovněž v západní Evropě je Turecko daleko více středem zájmu (což je významné i z hlediska zájmu českých médií). To je dáno i tím, že turecká otázka je více kontroverzní, proto přitahuje větší mediální zájem.

Protože vstup Turecka či Ukrajiny je stále vnímán jako velmi vzdálené téma, je pravděpodobné, že postoje politické scény, veřejného mínění stejně jako směřování veřejné debaty se budou dynamicky vyvíjet v závislosti na mnoha proměnných. Mnoho bude záležet jak na vnitřním vývoji v obou zemích, tak na vnitřním vývoji v EU a vlastním vnímání České republiky jakožto člena EU. Stejně tak budou celkové směřování debaty ovlivňovat specifické faktory vztahující se ke každé z diskutovaných zemí. V případě Turecka se jedná o otázku kompatibility islámu se západními civilizačními hodnotami, což do značné míry ovlivňují zkušenosti členských zemí EU s výraznou muslimskou komunitou, stejně jako o otázku lidských práv. V případě Ukrajiny bude takovým faktorem úspěch (či neúspěch) integrace ukrajinské migrační komunity do české společnosti a celkové řízení české migrační politiky, které může vést buď k přetrvávajícímu negativnímu vnímání Ukrajiny, nebo k jejímu výraznému zlepšení.

STŘEDOEVROPSKÉ DEBATY O DALŠÍM ROZŠÍŘENÍ

Piotr Kazmierkiewicz

Institute of Public Affairs, Warsaw

Piotr Kazmierkiewicz je politolog, přidružený k Programu migrace a východní politiky Institutu pro veřejné otázky ve Varšavě. Mezi oblasti jeho zájmu patří komparativní evropská migrační politika, vízová a konzulární politika Evropské unie a jejích členských zemí a vztahy s východními sousedy Evropské unie.

1. PŘEHLED TRENDŮ

1.1. Rozdíl mezi „starou“ a „novou“ Evropou v otázce rozšíření

Přes klesající podporu nových členských států (NČS) tato skupina stále vykazuje nejvyšší podporu rozšíření ze všech členských států Evropské unie a je podstatně vyšší než průměr EU (ten v rámci EU-25 klesl z 53 % v listopadu 2004 na 49 % v listopadu 2005). Rozdíl je obzvláště patrný při srovnání sousedních zemí: zatímco Rakousko vykazuje nejvyšší míru skepticismu (s pouhými 29 % obyvatel podporujících další rozšíření EU), ve Slovinsku byla zaznamenána nejvyšší úroveň podpory (na úrovni 74 %). S malým odstupem následuje Polsko s podporou 72 % obyvatel dalšího rozšíření, což silně kontrastuje se sousedním Německem, kde podobnou podporu vyjádřila pouze polovina respondentů¹. Dokonce i Česká republika a Maďarsko, které vykazují výrazně nižší podporu než Polsko i Slovinsko, jsou daleko otevřenější představě dalšího rozšíření Unie než Německo či Rakousko.

V nových členských státech střední Evropy (v této studii zastoupená čtyřmi zkoumanými zeměmi – Českou republikou, Maďarskem, Polskem a Slovinskem) je větší část společnosti i politických elit příznivě nakloněna dalšímu rozšíření ve srovnání s jejich protějšky v západní Evropě, jak ukazuje následující Tabulka 1, která podává přehled výsledků průzkumů v různých členských zemích EU na podzim roku 2005.

1) Viz Eurobarometr 64 (říjen – listopad 2005), http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_en.htm

Tabulka 1. Nové členské státy více podporují další rozšíření EU (v %)

Členský stát EU	Podpora pro další rozšíření	Podpora pro přistoupení Turecka		Podpora pro přistoupení Ukrajiny	
		Pro	Proti	Pro	Proti
EU-25	49	31	55	42	43
EU-15	44	29	57	38	46
NČS	69	38	44	57	27
Rakousko	29	11	80	19	70
Německo	36	21	74	30	63
Česká republika	65	30	57	40	49
Maďarsko	66	41	43	44	41
Polsko	72	42	37	65	19
Slovinsko	74	49	45	66	27

Zdroj: Eurobarometr 63 (říjen – listopad 2005)
http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_en.pdf

Důvody pro tuto obecně vyšší podporu rozšíření můžeme rozdělit do dvou kategorií: jednak ty, které reflektují jisté výlučné charakteristiky zkoumaných států a společnosti, a jednak ty, které odrážejí prvky různých diskursů používaných v rámci EU. Tyto dvě skupiny faktorů rozdělují diskusi o rozšíření na oddělené kategorie: jedna z nich se vztahuje k perspektivám integrace dalších zemí, které sdílejí historické a kulturní dědictví zkoumaných středoevropských zemí (například západní země Společenství nezávislých států nebo země Balkánu), zatímco druhá kategorie pokrývá ostatní státy (například Turecko nebo země Magrebu).

První skupina argumentů je hluboce zakořeněná v historické zkušenosti a vlastním vnímání, které je základem zahraničně-politické orientace každé ze zkoumaných středoevropských zemí. Je přitom důležité, že tato přesvědčení se nemusí nutně objevovat ve výrociích směřovaných vůči mezinárodnímu společenství či institucím Evropské unie, avšak jsou nepostradatelným elementem budování konsensu uvnitř společnosti. Zároveň zatlačují do pozadí další argumenty, které jsou v rozporu se základními premisami těchto zako-

řeněných představ. Evropská integrace zemí východní Evropy (zvláště bezprostředních sousedů středoevropských zemí, například Ukrajiny v případě Polska, Rumunska v případě Maďarska nebo Chorvatska v případě Slovinska) není předmětem oddělené debaty o dalším rozšíření, jelikož tvoří součást debaty o „evropské volbě“, která probíhala v rámci jednotlivých středoevropských zemích již dříve. Jakmile se společnost rozhodla, že integrace do euroatlantických struktur představuje přínos v podobě zvýšené bezpečnosti, rychlejšího hospodářského růstu a pokračujících reforem státu, rozšíření těchto výdobytků je možno vnímat jako přirozenou extrapolaci uvedeného způsobu uvažování.

Výroky podporující pokračování procesu rozšíření v regionu artikulované vládami nových členských států rovněž vycházejí z nedávné zkušenosti se završením vlastního procesu přístupových jednání. Tyto země zdůrazňují princip, na základě kterého musí Evropská unie dostat již učiněným závazkům. To zřejmě odráží citlivost uvedených států na spravedlivé zacházení v průběhu přístupových rozhovorů a v případě některých z nich (zejména Polska a Maďarska) vyvolává reminiscence na taktiku diferenciac, používanou ze strany EU. Z tohoto pohledu je další rozšiřování pokračováním procesu „návratu do Evropy“ a překonáním izolace východní části evropského kontinentu z doby studené války.

Navíc pro některé z uvedených zemí může příslib členství jejich sousedům ze strany EU znamenat pokračování vlastních zahraničně-politických ambic jiným způsobem. Země jako Polsko nebo Maďarsko rozvinuly svou zahraniční politiku v průběhu devadesátých let na základě dobrých sousedských vztahů v regionu střední a východní Evropy, což zahrnovalo i závazek k odstranění „dělicích linií“. Touha každého státu, aby sousední země sledovaly stejné principy politického a ekonomického uspořádání, může být bezpochyby objasněna z hlediska geopolitického (jako např. obavy z Mečiarova režimu v případě České republiky nebo Miloševičova režimu v případě Maďarska). Případy, kdy se státy regionu angažovaly v otázkách, které vyústily ve spor s významnými partnery (např. s Ruskem v případě polského zprostředkování na Ukrajině koncem roku 2004), ovšem naznačují, že jsou ve hře ještě další, širší otázky. Polské angažmá na Ukrajině je často interpretováno jako výraz přání Varšavy hrát více prominentní roli v mezinárodních vztazích a tlaku na přehodnocení politiky EU vůči svým východním sousedům.

Nadšené postoje měnicích se vlád v hlavních městech středoevropských zemí vůči dalšímu rozšíření euroatlantických institucí (tj. NATO a EU) o jižní

a východní sousedy nejsou výrazem touhy po oslabení nebo zneschopnění těchto institucí. Naopak, jsou výrazem přání překonat dilema regionální bezpečnosti z doby studené války poskytnutím záruk, že žádná ze zemí regionu nebude vyčleněna z institucionálního rámce pro budování důvěry.

Výsledky Eurobarometru ukazují významný rozdíl v podpoře pro další rozšíření EU mezi starými a novými členskými státy. Nabízejí se mnohá vysvětlení, korelující s rozdílným hodnocením posledního rozšíření v roce 2004 a zvláštním postojem nových členských zemí v rámci EU. Na jedné straně se obyvatelé nových členských států často považují za „vítěze“ procesu rozšíření a jsou přesvědčeni o kladném dopadu přistoupení na své země. Na druhé straně se snaží o odstranění přetrvávajících nevýhod, pramenících buď z exponované geopolitické pozice, nebo z pozice méně plnohodnotných beneficentů některých unijních politik (jako např. volný pohyb pracovních sil či společná měna). Občané Polska, Maďarska a Slovinska jsou si navíc vědomi toho, že vstup do Evropské unie nevyloučil všechny zdroje přeshraničních hrozeb, jako např. nelegální migrace, organizovaného zločinu nebo politické nestability, které jsou asociovány se sousedními zeměmi EU.

1.2. Perspektivy konvergence

Zmiňovaný rozdíl mezi starými a novými členskými státy nemusí být nutně trvalý. Zvláště krize týkající se dalšího vnitřního postupu evropské integrace se odrazila na míře podpory členství jak Turecka, tak Ukrajiny, jak ukazují výzkumy podpory rozšíření v šesti největších zemích EU (včetně Polska, viz Tabulku 2). Rovněž podpora rozšíření ve čtyřech zkoumaných nových členských státech v průběhu posledního roku poklesla, což potvrzuje celoevropský trend. Obyvatelé deseti nově přistoupičích zemí původně vykazovali daleko větší nadšení pro rozšíření než občané původních patnácti členských států (viz Eurobarometr 62 z prosince 2004). Ovšem po roce se propast mezi oběma skupinami zemí zúžila.

Tabulka 2. Klesající podpora rozšíření ilustrovaná přibližujícími se výsledky průzkumu v největších zemích EU (v %)

Členský stát EU	Podpora pro vstup Turecka		Podpora pro vstup Ukrajiny	
	III. 2005	XI. 2005	III. 2005	XI. 2005
Průměr šesti velkých členských zemí	45	40	55	51
Francie	37	36	58	54
Německo	36	33	41	40
Itálie	49	42	62	54
Španělsko	49	49	60	59
Spojené království	50	43	49	44
<i>Polsko</i>	55	44	77	64

Zdroj: TNS Sofres, <http://www.yes-ukraine.org/en/survey/november.html>

Ponecháme-li stranou otázky národního zájmu, jsou nové členské státy stále více vtahovány do rámce současných evropských debat o rozšíření EU. Vlády států střední Evropy se již smířily s „únavou z rozšíření“ a se skeptičtějšími postoji uvnitř EU. Narozdíl od předchozích očekávání nebudou zřejmě nové členské země tvořit pevný blok uvnitř Unie, ale spíše zaujmát postoje na základě sektorálních zájmů, platform stran tvořících vládní koalice nebo regionálních uskupení. První dva roky členství podle očekávání nepřinesly jasnou a stálou koordinaci postojů těchto zemí v různých otázkách, včetně otázky rozšíření. Takové skutečnosti, jako nedostatek zkušeností při vytváření koalic, nejistá pozice v rámci EU (včetně jednání o rozpočtu, účasti na některých politikách jako Schengen či společná měna) nebo vnitrostátní politické posuny (včetně změn na postu premiéra či parlamentních a prezidentských voleb) byly překážkami v procesu vytváření jasných stanovisek unijních nováčků v klíčových otázkách agendy Evropské unie. Z dlouhodobého hlediska může proces „europeizace“ ovlivnit orientaci zahraniční politiky zvláště menších členských zemí v otázkách, které nejsou pokládány za klíčové z hlediska národních zájmů. S výjimkou Polska (a do jisté míry Maďarska) uvedené země nezaujaly v otázce sousedních států EU vyhraněné postoje při formulaci zahraničně-politických stanovisek pro jednání na úrovni EU.

2. DIFERENCIACE PODPORY PRO RŮZNÉ ZEMĚPISNÉ OBLASTI

Podpora rozšíření se různí s ohledem na rozdílné zeměpisné oblasti EU (Tabulka 3). Je možno identifikovat několik skupin zemí. Největší skepticismus převládá v jádru, zatímco největší nadšení je možno zaznamenat na geografické periferii Unie. Země v centru kontinentu (Francie, Německo a Rakousko) mají zájem zastavit rozšíření, nebo jej silně omezit – rozdělení veřejného mínění je zhruba následující: 10 % obecné podpory pro rozšíření, 40 % podporující selektivní rozšíření a 40 % proti jakémukoli dalšímu rozšíření. Veřejné mínění v zemích severní Evropy (např. Spojené království, Švédsko) je rovnoměrně rozděleno mezi uvedené tři skupiny, zatímco Jihoevropané (Španělsko a Itálie) se stavějí proti dalšímu rozšíření pouze z poloviny. Je zajímavé zmínit, že občané nových členských zemí nejsou o nic více nadšení z neomezeného rozšíření než Jihoevropané, ale v principu jsou této představě více nakloněni. Odmítání obecného principu rozšíření je na stejně nízké úrovni mezi Turky, ti jsou ale navíc otevřenější neomezenému rozšíření.

Tabulka 3. Podpora rozšíření ve vybraných členských zemích EU a v Turecku (v %)

	EU-25	EU-15	NČS	Německo	Francie	Rakousko	Spojené království	Švédsko	Španělsko	Itálie	Maďarsko	ČR	Litva	Slovensko	Polsko	Turecko
EU by měla přijmout všechny země, které chtějí	23	21	35	11	10	10	26	35	34	31	19	32	27	38	41	49
EU by měla přijmout jen některé země	42	41	49	44	40	40	34	34	33	41	59	48	52	43	45	33
EU by se neměla rozšířit o žádné země	25	28	9	40	43	44	28	27	12	15	14	13	8	12	6	7

Zdroj: Eurobarometr 63, červenec 2005

Postoje k „selektivnímu rozšíření“ jsou překvapivě stabilní ve všech uvedených skupinách zemí (Tabulka 3). Podobně jejich seřazení v rámci EU-25, EU-15 i nových členských zemí je v podstatě stejné: podpora závisí na bohatství kandidátských zemí a „evropskosti“. Zjednodušeně řečeno, čím je země bohatší z hlediska HDP na obyvatele, tím vyšší je podpora pro její vstup do EU (což podporuje myšlenku, že současné členské státy, jak staré, tak nové, se brání velkým zásahům do směřování rozpočtových toků – viz Tabulku 4). Ovšem skutečnost, že chudší Ukrajina v těchto průzkumech vykazuje vyšší úroveň podpory než země, ve kterých žijí muslimové (například Turecko, Albánie, Bosna a Hercegovina, Srbsko a Černá Hora – včetně Kosova), poukazuje na významnou váhu kulturního argumentu.

Tabulka 4. HDP (PPP) na obyvatele vybraných evropských zemích (v USD)

Norsko	40 005
Island	33 269
Švýcarsko	31 690
EU-25	26 900
Polsko	12 452
Chorvatsko	11 568
Bulharsko	8500
Rumunsko	7641
Turecko	7503
Makedonie	7237
Ukrajina	6554
Bosna a Hercegovina	5504
Albánie	4937
Srbsko a Černá Hora	4858

Zdroj: [http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(PPP\)_per_capita](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(PPP)_per_capita)

Rozdělení kandidátských zemí umožňuje seskupit je do čtyř skupin v závislosti na míře odmítavých postojů vůči jejich potenciální kandidatuře na členství v EU (viz Tabulku 5). Vstup tří zemí severní a západní Evropy s HDP na hlavu vyšším, než je průměr EU (Švýcarsko, Norsko a Island), odmítá pouze 13–18 % respondentů. Vůči další skupině nejvíce favorizovaných zemí jihovýchodní Evropy, tj. vůči Chorvatsku a Bulharsku, dosahují odmítavé postoje již dvojnásobku, tj. 35–37 %. Třetí skupina, kde se odmítavé postoje šplhají na 42–44 %, je největší a zahrnuje celkem pět potenciálních kandidátů.

Tabulka 5. Podpora pro různé potenciální kandidátské země ve starých a nových členských státech EU (v %)

	Pro			Proti		
	EU-25	EU-15	Nové ČS	EU-25	EU-15	Nové ČS
Švýcarsko	77	76	83	13	14	6
Norsko	77	76	82	12	13	6
Island	68	67	72	18	20	11
Chorvatsko	51	47	70	35	39	15
Bulharsko	48	45	64	37	41	20
Rumunsko	43	41	53	42	45	31
Ukrajina	42	38	57	43	46	27
Makedonie	41	39	51	42	45	28
Bosna a Hercegovina	40	39	50	43	46	30
Srbsko a Černá Hora	39	36	50	44	47	30
Albánie	33	32	40	50	52	40
Turecko	31	29	38	55	57	44

Zdroj: Eurobarometr 64, prosinec 2005

Dva státy s převážně muslimským obyvatelstvem (Albánie a Turecko) jsou země, proti jejichž vstupu se staví 50 a více procent obyvatel. Je to zajímavé s ohledem na to, že údaje o jejich HDP na hlavu jsou vyšší než u ostatních srovnatelných kandidátských zemí, vykazujících vyšší podporu (Albánie má HDP na hlavu o něco vyšší než Srbsko a Černá Hora a Turecko značně vyšší než Ukrajina). Pohled na údaje o počtu obyvatel kandidátských zemí naznačuje, že samotný tento faktor není postačující pro vysvětlení odmítavých postojů: podpora Ukrajiny (s počtem obyvatel 48 milionů) nebo Rumunska (22 milionů) je vyšší než podpora Bosny a Hercegoviny nebo Albánie (každá země 4 miliony obyvatel).

Přestože nové členské státy se ve svých preferencích pro jednotlivé kandidátské země shodují se staršími členskými zeměmi, vykazují zároveň větší intenzitu podpory. Podle posledního Eurobarometru (č. 64) podporuje vstup Chorvatska 70 % respondentů z nových členských států ve srovnání s 47 % v rámci EU-15. V tomto případě oficiální status kandidátské země v rámci přístupových rozhovorů není hlavním faktorem vzhledem k tomu, že například Rumunsko získalo mezi respondenty z nových členských států daleko menší podporu (v průměru cca 50 %). Dále je zajímavé, že Ukrajina, které prozatím ze strany EU ani nebyl přiznán status kandidátské země, se těší srovnatelné podpoře jako Rumunsko nebo Makedonie, které již patří mezi uznané kandidáty na členství v EU. Slovinci a Poláci jsou nejsilnějšími zastánci dalšího rozšíření EU a téměř polovina respondentů ve Slovinsku podle Eurobarometru podporuje vstup Turecka, které je tradičně kandidátem s nejnižší podporou. Odmítavé postoje vůči vstupu Turecka jsou obecně v nových členských zemích nižší než ve státech původní patnáctky. Národní průzkumy veřejného mínění, prováděné začátkem roku 2005 v Maďarsku a Slovinsku, naznačují, že většina jejich občanů podporuje přijetí Bulharska, Chorvatska, Rumunska a Turecka².

V některých případech je ovšem možno pozorovat jisté prvky konvergence s tradičními členy EU. Již Eurobarometr 63 naznačuje, že česká podpora pro přistoupení Ukrajiny se blíží úrovni zaznamenané ve starých členských státech (s téměř stejným počtem 46 % respondentů pro a 45 % proti). Maďarské obyvatelstvo patří mezi nejskeptičtější ohledně možné integrace Ukrajiny. Maďarsko dokonce tvoří mezi novými členskými zeměmi jistou anomálii, jelikož vstup Turecka je zde vítán více než vstup Ukrajiny.

2) Průzkum byl zveřejněn deníkem Népszabadság (Maďarsko) v únoru 2005, Delo (Slovinsko) v březnu 2005 a slovinskou radiotelevizi v dubnu 2005.

3. OBECNÉ VYSVĚTLENÍ ROZPORU VE VEŘEJNÉM DISKURSU RŮZNÉHO SMĚŘOVÁNÍ POLITIKY ROZŠÍŘENÍ

3.1. Diskurs dalšího východního rozšíření

Je zajímavé, že další rozšíření EU nebylo od května 2004 v přistupivších zemích diskutovanou otázkou, a s výjimkou zemí, pro které potenciální kandidáti představují významné bilaterální partnery (např. Chorvatsko pro Slovinsko nebo Ukrajina pro Polsko), mu byla věnována poměrně malá pozornost médií v kontextu rozhodnutí Evropské unie. Tato absence zájmu je pochopitelná ve vztahu k zemím na srovnatelném stupni hospodářského vývoje a s podobnými kulturními a historickými tradicemi, jako je Chorvatsko. Ovšem perspektiva přistoupení chudších zemí jihovýchodní Evropy, počínaje Bulharskem a Rumunskem, nevyvolala v rámci národních debat žádné otázky. Možná toto mlčení v rámci obecného diskursu spolu s oficiální podporou jednotlivých vlád může být interpretováno jako výraz přesvědčení, že všechny státy východní Evropy mají právo na integraci do EU a že společenství má vůči zemím s nezpochybnitelnými evropskými kořeny jistý závazek solidarity. V omezené míře (protože se jedná o oblast možné neshody s Ruskem) může diskurs sjednocení východní Evropy vysvětlit absenci Ukrajiny v debatě o rozšíření, naznačující, že z pohledu Středoevropanů mohou být Bělorusko, Ukrajina a Moldavsko integrovány v rámci procesu znovusjednocení regionu a negace jeho rozdělení na základě Jaltské konference.

Polsko představuje zvláštní případ, jelikož otázka prozápadní orientace Ukrajiny a konečné integrace Kyjeva do euroatlantických struktur je vnímána jako zásadní pro vlastní bezpečnost Varšavy a v širším slova smyslu pro bezpečnost celého regionu. Z pohledu Polska je vstup Ukrajiny do NATO a EU prioritou zahraniční politiky, pro kterou je třeba hledat podporu

dalších členských zemí a ve které existuje pouze malý prostor pro hledání kompromisu. Hlavním sporným bodem v této oblasti je váha přikládána Rusku v politice Evropské unie – zatímco Polsko nebude pravděpodobně brát v potaz nesouhlas Ruska s integrací Ukrajiny, v případě dalších velkých členských zemí tomu tak není.

3.2. Faktory ovlivňující postoje k přistoupení Turecka

Na rozdíl od otázek budoucí integrace sousedních zemí východní a jiho-východní Evropy je rámec středoevropských debat o Turecku daleko více ovlivněn vývojem v západní Evropě, přestože se tak děje velmi selektivním způsobem. Existuje pro to několik dobrých důvodů. Zaprvé, Turecko nefigurovalo mezi prioritními oblastmi zahraniční politiky většiny středoevropských zemí s ohledem na jejich zájem o sousední země (s možnou výjimkou Slovinska). Jeho přistoupení není možno interpretovat ani jako vyrovnání se s rozdělením z doby studené války nebo jako dovršení stabilizace regionu střední a východní Evropy (jako v případě konfliktu v bývalé Jugoslávii). Otázka vztahu Turecka k Evropské unii byla tudíž „zdeděna“ v důsledku přistoupení jako nový bod zahraničněpolitické agendy pro uvedené země. Zadruhé musí být tato otázka interpretována v kontextu zkušeností a postojů důležitých partnerů v rámci EU (například Francie nebo Německo): středoevropské státy nemají početnou tureckou diasporu, a jelikož otázka vstupu Turecka zaznamenala nízký zájem v rámci těchto států a není pro ně prioritní, může se stát důležitou vyjednávací pákou pro další, pro tyto státy důležitější otázky (např. pro rozpočet). Konečně s ohledem na to, že žádná z uvedených zemí nemá s Tureckem zvláštní privilegované vztahy a tři z nich jsou malé či středně velké členské státy EU, může vstup velkého státu s potenciálně odlišnými politickými prioritami podkopat rovnováhu moci v EU.

Národní debaty o otázce budoucího vstupu Turecka v nových členských zemích rovněž závisejí na měnící se agendě EU. Zveřejnění posudku Evropské komise, následované rozpravou v Evropském parlamentu, způsobilo, že se otázka dostala do popředí mediálního zájmu i v těchto zemích. V této souvislosti hráli klíčovou roli korespondenti hlavních médií v Bruselu, Paříži a Berlíně, jelikož prezentovali (a místy i komentovali) způsob a styl debaty probíhající v západoevropských zemích.

Na druhou stranu otázka tureckého přistoupení nerozdělila zásadním způsobem domácí politickou scénu v prvních měsících po rozšíření. Napří-

klad otázka dalšího rozšíření nefigurovala ve volebních kampaních kandidátů nebo v programech politických stran před volbami do Evropského parlamentu. Při hlasování o souhlasu se zahájením přístupových jednání s Tureckem, které proběhlo v Evropském parlamentu v prosinci 2004, se europoslanci většinou drželi rozhodnutí jednotlivých politických skupin a pouze v několika případech se jednotliví poslanci rozhodli nedržet stranické disciplíny. Postoje poslanců Evropského parlamentu tudíž nebyly vedeny domácími politickými ohledy – zvláště proto, že samotné hlasování nebylo předmětem kontroverzních debat na domácí scéně.

4. ANALÝZA DOMÁCÍCH POSTOJŮ V JEDNOTLIVÝCH ZEMÍCH

4.1. Role domácích faktorů

Příklad České republiky, která má méně podnětů pro rozšíření Evropské unie o sousední státy (díky absenci vnější hranice s nečlenskými státy EU), ilustruje, že středoevropské země mohou postupně začít rozlišovat mezi preferencemi pro přistoupení různých zemí v závislosti na určitých vnitřních okolnostech. Oproti Polákům, kteří donedávna vykazovali vysokou úroveň podpory pro země s rozdílným stupněm hospodářského vývoje (od Ukrajiny a Srbska a Černé Hory po Turecko a Chorvatsko), Češi ukázali, že jsou daleko více nakloněni představě přistoupení bohatých zemí (jako např. Chorvatska, Norska, Islandu nebo Švýcarska) – na rozdíl od relativně chudého Turecka, Ukrajiny nebo Albánie. Češi, kteří jsou již geograficky uvnitř Evropské unie, tedy přijímají podobné představy obdobně jako starší země uvnitř Unie – obávají se, že přijetí nových států by mohlo znamenat závazky z hlediska financování nebo správy veřejných záležitostí.

Některé okolnosti, způsobující posuny veřejného mínění v nových členských státech směrem k většímu skepticizmu, mohou být domácího původu. Podpora nebo odmítání integrace určitých zemí koreluje s veřejnými postoji vůči příslušníkům těchto národností. Nízká míra nadšení pro perspektivu členství Ukrajiny v Evropské unii, zaznamenaná v České republice a v Maďarsku ve srovnání s Polskem, odráží na první pohled rozdílné vnímání Ukrajinců jakožto zvláštní entity, zvláště těch, kteří uvedené země navštěvují nebo v nich pobývají. Pohled Čechů na Ukrajince je určován přítomností až 200 000 převážně dělníků této národnosti a asociacemi této skupiny s nelegální činností, jež je součástí obecného diskursu. Jelikož tato skutečnost není vyvažována pozitivními zkušenostmi se sousedstvím a turistikou, není tento záporný postoj překvapující. Ve dvou průzkumech, prováděných v České republice jako součást publikace Trend 2005/4, byly

vztahy s Ukrajinou označeny jako nejhorší ze všech zkoumaných zemí a Ukrajinci byli považováni za nejméně přijatelné sousedy z těch evropských národností, kterých se průzkum týkal³. Ačkoli v případě Maďarska nejsou obdobné údaje k dispozici, mediální obraz o hospodářské zaostalosti Ukrajiny může rovněž podněcovat negativní postoje vůči integraci této země do Evropské unie.

Na druhé straně spektra nalezneme Polsko, které je jedinou zemí, jež dlouhodobě podporuje ukrajinské ambice na integraci do Evropské unie. Postoje společnosti vůči Ukrajincům byly původně rovněž odmítavé – v roce 1993 zaujímaly negativní postoj dvě třetiny Poláků, zatímco o desetiletí dříve se to týkalo necelé poloviny z nich. Z dlouhodobého hlediska je ovšem možno pozorovat jasný posun ke vstřícnějším postojům, jelikož v roce 2004 již počet Poláků, chovajících k Ukrajincům jako ke zvláštní skupině negativní postoje, klesl na pouhých 34%⁴.

Obecný pocit empatie vůči určité zemi ovšem může převážit nad odmítavými stereotypy vůči příslušníkům dané národnosti. Například navzdory převažující nedůvěře polské společnosti vůči Ukrajincům, téměř tři čtvrtiny Poláků v roce 2002 byly přesvědčeny o možnosti smíření s Ukrajinci⁵. Tomuto procesu napomáhá rostoucí důvěra v ukrajinskou pracovní sílu, která stále více zaplňuje skuliny na polském pracovním trhu (péče o děti, stavební průmysl a v poslední době rovněž školství a zdravotnictví).

Slovinsko je další zemí s vysokou úrovní podpory pro vstup Ukrajiny do EU, ovšem představa Slovinců o Ukrajincích jako jednotlivcích je nadále zabarvena negativními asociacemi s trestnou činností. Na rozdíl od Polska, kde je ženská pracovní migrace vnímána kladně jakožto spolehlivá a levná alternativa v oblastech péče o děti a prací v domácnosti, je slovinský stereotyp Ukrajinců redukován na prostitutky a ilegální přistěhovalce, což je příčinou negativního vnímání samotné země původu. Důvody pro podporu integrace Ukrajiny do EU musí být proto založeny na jiných faktorech. Může se jednat o jisté rysy ukrajinské státnosti či kultury, jako například sdílená zkušenost nedávno získané nezávislosti v důsledku rozpadu mnohonárodnostní federace nebo slovanské jazykové a kulturní dědictví.

Nastoluje se tedy otázka, do jaké míry může historická zkušenost, stejně jako osobní zkušenost s přítomností určité národnostní diaspory, vyvolat určitou empatii pro určitou národnost nebo stát. Pro Polsko je bezpochyby

3) Průzkum prováděný agenturou STEM v dubnu 2005

4) Pravidelné průzkumy prováděné organizací CBOS (Centrum pro výzkum veřejného mínění, Varšava)

5) Ibid

zkušenost s koexistencí s Ukrajinci v jednom státním útvaru faktorem, na základě něhož si akutně uvědomují problémy sousedství. Naopak nedávný příliv Ukrajinců do České republiky již učinil z otázky vztahů mezi rozdílnými národnostmi součástí domácí politiky. Skutečnost, že Česká republika je první středoevropskou zemí, která rozvinula politiku s cílem integrace pracovních migrantů (mj. z Ukrajiny), poukazuje na vysokou aktuálnost této otázky. Někteří pozorovatelé již v této fázi poukazují na to, že pokud integrace této relativně početné skupiny neproběhne úspěšně, může být otázka vstupu Ukrajiny do EU spojována s hrozbou nekontrolovatelné pracovní migrace a organizovaného zločinu. Pokud tomu tak bude, může Česká republika následovat postoje některých západoevropských zemí, ve kterých se otázka ochrany vlastního pracovního trhu stala zásadním parametrem pro zvažování podpory dalšího rozšíření EU.

Ve státech, které mají s určitou zemí méně rozvinuté vzájemné vztahy, se preference pro jiné geografické oblasti mohou projevit silněji. Například pro Slovinsko a Maďarsko nejsou Ukrajina ani Turecko předmětem veřejného zájmu do takové míry, jako oblast jihovýchodní Evropy. Kandidatury velkých zemí, které překračují tradiční horizonty zahraniční politiky Budapešti či Lublaně, tedy mohou být brány v potaz pouze v rámci analogie s dalšími důležitými otázkami obecného diskursu. Maďarské postoje k Ukrajině jsou úzce spojovány s existencí maďarské diaspory v Zakarpatsku, zatímco Slovinci mohou považovat geografickou pozici Ukrajiny za obdobnou své vlastní. Pro obě země může rovněž zkušenost s osmanskou nadvládou na Balkánském poloostrově vytvářet základ pro diskusi o relativní „jinakosti“ Turecka, ve srovnání s nímž může být kandidatura Ukrajiny nahlížena optimističtěji. Pozornost Maďarska a Slovinska se ovšem soustřeďuje na Chorvatsko a další země západního Balkánu, což zatlačuje debatu o Turecku či Ukrajině poněkud do pozadí. Konečně na rozdíl od České republiky či Polska, které jsou příjemci většího počtu ukrajinských pracovníků, se otázka integrace pracovní síly z této země nestala natolik významnou, aby na jejím základě byla otevřena širší domácí debata.

Jedním z ukazatelů relativní váhy otázky rozšíření určitým geografickým směrem je zahrnutí daného státu nebo národnosti do průzkumů veřejného mínění. Slovinské ani maďarské agentury, věnující se průzkumům veřejného mínění, nezahrnuly otázku podpory pro vstup Ukrajiny do EU a první vlny vstupu ve formě Eurobarometru 63 a 64 tedy zůstávají jediným zdrojem dat v tomto směru. Na základě vnitrostátních průzkumů není možné ani vzájemné srovnání postojů uvedených zemí regionu ve vztahu k Turkům

a Ukrajincům, protože například polské průzkumy se nezaměřují na postoje vůči Turkům, zatímco slovinské průzkumy vynechávají Ukrajince.

Při neexistenci spolehlivých několikaletých průzkumů vzniká nebezpečí, že se veřejná debata o vstupu států, jako jsou Turecko nebo Ukrajina, bude v nových členských zemích rozvíjet na základě daných představ a hluboko zakořeněných historických stereotypů. Protože veřejné postoje vůči určitým národnostem byly systematicky monitorovány, je možno analyzovat jejich výsledky a některé z těchto předpokladů konfrontovat s fakty. Jak ukážeme dále, kampaň proti vstupu Turecka vedenou mezinárodní koalicí s názvem „Hlas pro Evropu“ používala určitá klišé, tvořící již součást obecného diskursu. Nedostatečné informační pokrytí současného vývoje v Turecku a na Ukrajině může způsobit, že obyvatelé střední Evropy se adaptují na argumentaci „hlavního proudu“ v EU, nebo budou spojovat problematiku dalšího rozšíření s jinými, důležitějšími otázkami řešenými jako součást unijní agendy, např. s otázkou ústavní smlouvy nebo imigrační politiky.

4.2. Debata v médiích

Veřejnost v některých středoevropských státech nemá dostatečný přístup k informacím prezentujícím postoje ze strany Turecka nebo Ukrajiny. Například slovinský rozhlas, televize ani hlavní národní deníky nemají dopisovatele v Ankaře, Istanbulu či v Kyjevě a spoléhají se na zpravodajství poskytované z Bruselu či Moskvy nebo na služby tiskových agentur. To nejen snižuje běžnou informovanost, neboť reportéři jsou vysíláni pouze k pokrytí událostí, které jsou pokládány za významné, ale potenciálně to rovněž může vytvořit v očích veřejnosti nesprávnou perspektivu. Například oranžová revoluce byla pokryta moskevskými dopisovateli, zatímco rozhodnutí o otevření přístupových jednání s Tureckem bylo pokryto z Bruselu. Jak již bylo zmíněno, dilemata vztahující se k přijetí Turecka do Evropské unie se zaměřují primárně na interní debaty v Bruselu nebo odkazují na rámec debat přítomných ve velkých členských zemích EU (například v Německu či ve Francii). Neexistence regulérního zpravodajského pokrytí domácí situace v zemích, jako jsou Ukrajina a Turecko, rovněž snižuje zájem o tyto státy a redukuje je na události, které stojí za pozornost velkých světových či evropských tiskových agentur.

Turecko

Perspektiva vstupu Turecka je ve středoevropských médiích úzce spojována s vnímáním této otázky na unijní úrovni a v rámci národních debat jiných členských zemí EU. Tisk publikoval stanoviska a názory zahraničních politiků a expertů, převážně z Německa a Rakouska, ovšem např. také z Francie či Velké Británie. Argumenty používané v domácích debatách těchto zemí byly často citovány doslovně a komplementárně s nimi nebyly publikovány žádné hlubší analýzy. Celá záležitost byla vztahována k hlavním bodům programu EU, například zveřejnění pravidelné zprávy Evropské komise v říjnu 2004 nebo hlasování v Evropském parlamentu o zahájení přístupových jednání v prosinci téhož roku. Návštěvy oficiálních činitelů vyvolaly dočasný zájem médií, ovšem pouze v rámci aktuálního zpravodajství a pokryty byly čistě faktograficky, bez hlubších komentářů.

Všeobecně nízká prioritizace věnovaná pokrytí turecké politiky a společnosti může vysvětlit zaměření na zpravodajství významné pro dění na mezinárodní scéně nebo dopady současných debat na západoevropské země. Proto byla země ve zprávách prezentována buď v kontextu tragických událostí, například teroristických útoků, nebo v souvislosti s kritikou situace v oblasti dodržování lidských práv. Tisk se málokdy vyjadřoval k obecnější otázce evropského směřování Turecka a místo publikace vlastních úvodníků k této otázce se většinou zaměřoval na zveřejňování příspěvků odborníků anebo na rozhovory s politiky, zaujímajícími v otázce přistoupení Turecka rozdílná stanoviska. Vzhledem k tomu, že čtenáři měli malou možnost seznámit se s dlouhodobým všeobíhající zpravodajstvím o vývoji v Turecku včetně vnitřního politického a ekonomického vývoje, zdá se, že jednoduchý výčet argumentů pro a proti vstupu nemůže podnítit skutečnou debatu. Občasné výměny názorů (například na téma uznání odpovědnosti za genocidu Arménů) se omezovaly na vášnivé manifesty a málokdy poskytly hlubší kontext pro takovou debatu.

Ukrajina

Alternativa vstupu Ukrajiny do EU ve středoevropských médiích nefiguruje s výjimkou ne příliš častých příspěvků odborníků či politiků, které poukazují na nerovnováhu statusu Ukrajiny a Turecka ve vztahu k EU. Vzhledem k tomu, že zpravodajské pokrytí vnitřního vývoje na Ukrajině v průběhu volební krize a konečného vítězství oranžové revoluce zvýšilo v médiích zájem

o uvedenou zemi, začaly se příležitostně objevovat hlasy volající po vhodné odezvě na demokratické změny na Ukrajině ze strany Evropské unie. Přestože se těmto hlasům nepodařilo prosadit otázku budoucího vstupu Ukrajiny do EU jako součást oficiální evropské agendy a ta tedy zůstala závislá na celkové pozici EU, představa mírového řešení vnitrostátního problému umožnila středoevropskému veřejnému mínění vnímat Ukrajinu odděleně od vývoje v dalších zemích v rámci Společenství nezávislých států.

Zpravodajství o vývoji na Ukrajině na podzim roku 2004 nebylo ve čtyřech sledovaných státech stejně intenzivní, přesto představovalo kvalitativní posun ve srovnání s dřívějším přístupem národních médií. Polská média se dané otázce věnovala daleko více než jejich protějšky v České republice, Maďarsku a ve Slovinsku; je ovšem třeba vzít v potaz, že vztahy s Ukrajinou stejně jako politický vývoj této země byly předmětem trvalého zájmu a zpravodajského pokrytí již od počátku devadesátých let. Přesto i v Polsku bylo možno pozorovat jistou změnu: jednak byla ukrajinská občanská společnost vnímána jako nezávislý aktér a politická kultura země byla popisována spíše v evropských než postsovětských kategoriích. Zadruhé, zpravodajské pokrytí často zahrnovalo rozhovory s polskými pozorovateli voleb a členy početného sboru polských studentů, aktivistů neziskového sektoru a politiků, podporujících přechod k demokracii. Vitalita a upřímnost oranžové revoluce zanechala v polských aktivistech hluboký dojem. Uznali, že mírové vyřešení krize a mobilizace občanské společnosti pro ně byly velmi inspirující a že ukrajinská demokracie dospěla do stadia, kdy se může sama dále rozvíjet prostřednictvím vlastního společenského substrátu.

Odkazy ostatních středoevropských médií na oranžovou revoluci se zaměřovaly méně na zapojení vlád svých zemí do řešení konfliktu souvisejícího s volební krizí. Ovšem samotné zvětšení prostoru, věnovaného vnitrostátnímu vývoji na Ukrajině, mělo vliv na do té doby poněkud mělké a jednostranné pokrytí ukrajinské společnosti. Do podzimních a zimních událostí v roce 2004 česká média přinášela zpravodajství převážně o nelegální migraci, trestné činnosti a obchodu s lidmi, a tyto jevy umocňovaly představu chudoby a politické nestability na Ukrajině. Od podzimních voleb se pokrytí dvoustranných vztahů začalo místo problematických bodů zaměřovat na možné řešení těchto problémů. Mezi nejurgentnější z nich patřilo zjednodušení vízového režimu, aplikovaného od roku 2000, a legislativního rámce týkajícího se statusu ukrajinských pracovníků. Sympatičtější vykreslování Ukrajinců rovněž pomohlo k určité emancipaci této migrační skupiny a média se začala více zaměřovat na přinášení informací jejich každodenních problémech.

Slovinsko představuje zemi, jejíž média přinášejí o Ukrajině a jejích obyvatelích nejméně informací. Tuto skutečnost odráží i to, že hlavní tištěná i elektronická média nemají vlastní dopisovatele v Kyjevě a situace na Ukrajině je pokryta zpravodajstvím z Moskvy nebo na základě agenturních zpráv. Odkazy na Ukrajinu byly od oranžové revoluce početnější, nicméně pokrytí zůstává úzce spojeno s názorem hlavního proudu v EU, který v současnosti odmítá jakékoli spekulace o perspektivě členství této země.

Na rozdíl od polských médií, která zaujala převážně kritické stanovisko vůči odmítavému postoji EU k uzavření asociační dohody s Ukrajinou, vzali slovinští novináři v potaz stanoviska Bruselu, ovšem neprezentovali vlastní národní pohled na uvedenou otázku.

Celkově je možno říci, že s výjimkou Polska se debata o perspektivách rozšíření ve středoevropských médiích nerozšířila za tradiční horizonty vymezené současnou agendou Evropské unie. Na základě toho je možno vysvětlit, proč události provázející otevření přístupových rozhovorů s Tureckem vyprovokovaly smřšť úvodníků, analytických zpráv a výměn názorů, zatímco pokrok v rozhovorech mezi Evropskou unií a Ukrajinou prošel celkem bez povšimnutí. Rozdílný přístup k Turecku a Ukrajině v kontextu rozšíření byl zvláště zřejmý před oranžovou revolucí (tj. do prosince 2004) a otázka potenciálního členství Ukrajiny v EU nebyla českými, maďarskými či slovinskými médii ani zvažována. Do jaké míry je perspektiva vstupu závislá na postoji hlavního proudu EU, je možno ilustrovat i tím, že opakované polské iniciativy snažící se o probuzení zájmu v EU o vztahy s Ukrajinou prošly v ostatních státech střední Evropy téměř bez povšimnutí. Pouze úspěšné iniciativy některých evropských aktérů (zvláště Javieru Solany a později Evropského parlamentu) spolu s jejich zaangażováním se v procesu transformace na Ukrajině s sebou přinesly posun v diskursu médií v menších středoevropských státech.

4.3. Aktéři z řad občanské společnosti ve veřejné debatě

Dokladem relativního nezájmu veřejnosti o otázky dalšího rozšíření je soustředění debaty na toto téma na odborné úrovni a nízký profil organizací občanské společnosti v této debatě. Případy České republiky a Polska, kde se otázka vztahů s Ukrajinou stala součástí vnitropolitické debaty, jsou spíše výjimkou; činnost místních neziskových organizací se ovšem zaměřuje také na otázky, které jsou součástí tohoto diskursu (např. status přistěhovalců, podpora demokracie) a jako takové nejsou součástí debaty o perspektivách

dalšího rozšíření EU. Je zajímavé, že otázka možného přistoupení Turecka našla odezvu v některých zemích (zvláště v České republice a Maďarsku), kde se stala součástí diskursu lidských práv a dokonce vedla ke zformování mezinárodních občanských iniciativ („Hlas pro Evropu“). Na rozdíl od toho církve (včetně římskokatolické) oficiálně nezaujaly odmítavý postoj vůči přistoupení Turecka (s výjimkou výroků jednotlivých biskupů) a vyslaly v tomto smyslu mírně pozitivní signály s tím, že rozšíření o tuto zemi může být krokem k potenciálnímu přiblížení světa křesťanů a muslimů.

Think-tanky a odborníci

S ohledem na to, že diskuse o příštím rozšíření se nestala předmětem rozsáhlého mediálního zájmu ve čtyřech sledovaných středoevropských zemích a do značné míry stále závisí na vývoji na evropské scéně a aktuálních vztazích EU s Tureckem a Ukrajinou, diskurs je do značné míry živěn jednotlivými think-tanky a dalšími výzkumnými institucemi. Konference a analytické úvodníky zůstávají hlavním prostředkem komunikace postojů akademiků, aktivistů a politiků a jejich načasování často koreluje s oficiálním programem evropských institucí ve vztahu k oběma zemím.

Aktéři z řad občanské společnosti nejčastěji prezentují své názory právě prostřednictvím úvodníků nebo delších článků v denním tisku, názorotvorných týdenících nebo analytických časopisech. Jejich dopad je ovšem omezený, jelikož debata zahrnuje malé množství účastníků, většinou z řad politických stran, think-tanků nebo specializovaných výzkumných pracovišť. Akce, organizované nejdůležitějšími deníky nebo think-tanky, mají rovněž často formát panelových diskusí, kterých se účastní politici či odborníci. Ve většině studovaných zemí se mediální a veřejné debaty odehrávaly mezi říjnem a prosincem 2004, tedy v době, kdy se projednávala otázka otevření přístupových rozhovorů s Tureckem⁶.

V zemích s dlouhodobým zájmem o dobré sousedské vztahy se zeměmi bývalého Sovětského svazu (a zvláště Ukrajinou), jako je např. Polsko a stále více i Česká republika, přispěla oranžová revoluce k rozvinutí běžných projektových aktivit neziskových organizací a vyprovokovala sérii akcí, reagujících na druhé kolo prezidentských voleb nebo organizovaných v souvislosti s rezolucí Evropského parlamentu o vztazích s Ukrajinou. Polské organizace a výzkumné instituce (např. Batoryho nadace, Institut pro veřej-

6) Viz např. panelovou diskusi „Má Evropská unie otevřít přístupová jednání s Tureckem?“, organizovanou ve dnech 8.–9. listopadu 2004 jedním z hlavních polských deníků Gazeta Wyborcza

né otázky nebo Centrum pro východní studia) využily příznivého klimatu kolem evropské budoucnosti Ukrajiny k publikaci prohlášení a doporučení i k budování koalic s podobnými organizacemi v dalších zemích (za účasti dalších výzkumných center, která se podílela na vzniku této studie).

Think-tanky a neziskové organizace v zemích, kde debata o perspektivách vstupu východních sousedů EU neexistovala nebo existovala jen ve velmi omezené míře, využily obnoveného zájmu o Ukrajinu k poukázání na některé vnitrostátní otázky spojované s Ukrajinou (např. nelegální migrace v České republice) či pro podporu demokracie a lidských práv v dalších zemích (zvláště v Bělorusku)⁷. Ovšem ve světle poměrně malého zájmu o vztahy s východními sousedy se tyto debaty nezaměřily na zasazení uvedených otázek do kontextu možného vstupu Ukrajiny do Evropské unie.

Mezinárodní iniciativy

Omezená přitažlivost otázky dalšího rozšíření přispěla k závislosti středoevropské debaty na západoevropském modelu z hlediska jeho vymezení stejně jako strategie. Za účelem dosažení většího vlivu se malé skupiny aktivistů rozhodly koordinovat své kampaně zaměřené proti vstupu Turecka do Evropské unie. Je nutno poznamenat, že mezinárodní iniciativy v nových členských zemích se zaměřují čistě na otázku vstupu Turecka, která je vnímána jako kontroverzní v celoevropském měřítku, ale neprotestují proti přijetí východních sousedů EU či zemí západního Balkánu.

Aktivita různých skupin snažících se o zabránění přijetí Turecka byla načasována v souladu s programem Evropské unie: první petice adresovaná české vládě byla podepisována po zveřejnění posudku Evropské komise a před zasedáním Evropské rady v prosinci 2004. Tato iniciativa byla původně plánována jako jednorázové gesto, mající za cíl ovlivnit postoj vlády. Ovšem s ohledem na rozhodnutí o datu zahájení přístupových rozhovorů zahájila svou činnost platforma s názvem „Hlas pro Evropu“⁸, která organizovala petice v šesti hlavních městech jak starých, tak nových členských států EU⁹. Ve zkoumaných zemích patřily mezi nejaktivnější účastníky této akce české a maďarské organizace¹⁰. Jejich internetové stránky se zaměřují

7) Viz např. Asociaci pro mezinárodní otázky (AMO), Centrum pro strategické otázky, EUROPEUM nebo Multikulturní centrum v České republice

8) Pro více informací viz www.voiceforeurope.org

9) Praha, Varšava, Budapešť, Bratislava, Vídeň a Berlín. Zdroj: Euractiv.cz, 9. května 2005

10) Asociace pro evropské hodnoty v ČR (<http://www.eu-turkey.info/>) a Nadace pro evropské hodnoty v Maďarsku (www.hangeuropaert.org)

na oslovení občanů EU, argumentují proti přijetí velké země s odlišnou politickou kulturou a hodnotami a volají po vymezení konečné institucionální podoby Evropské unie. Členové tohoto sdružení tvrdí, že debata o vhodné architektuře Evropské unie se doposud neuskutečnila a že Unie tudíž není připravena Turecko přijmout jako člena a měla by mu raději nabídnout status „zvláštního partnerství“¹¹.

Existence obav o stav lidských práv, vyjadřovaný českými a maďarskými médii v souvislosti se zpravodajstvím o Turecku, dává malé skupině aktivistů možnost přilákat zájem veřejnosti a formovat diskurs, který by jinak zůstal doménou odborných kruhů. Těmto aktivistům se podařilo komentovat mediální odkazy na problémy spojené s reformou trestního zákoníku, s právy žen nebo se svobodou projevu. Členskými organizacím se rovněž podařilo dosáhnout spojení s dalšími partnerskými organizacemi občanské společnosti, které mají zájem na zabránění přistoupení Turecka, mezi něž patří například arménská samospráva (tj. zastoupení arménské menšiny v Maďarsku). Ačkoli jsou tyto organizace stále málo početné a poměrně marginální, tím, že zaujmají vyhraněná stanoviska založená na hodnotovém přístupu, se stávají potenciálními činiteli v otázce přistoupení Turecka. A to zvláště v okamžiku, kdy se tato otázka stane předmětem vnitrostátního či evropského politického rozhodnutí. Proto je důležité sledovat tyto první pokusy o spojování otázky vstupu Turecka s otázkami politického islámu a muslimské imigrace, jelikož toto spojení zatím nebylo ve středoevropské debatě příliš evidentní¹².

11) Interview s Nikolettou Incze, předsedkyní Nadace pro evropské hodnoty, Maďarsko, 5. srpna 2005

12) Jakožto příklad antiimigračního diskursu viz českou platformu Budoucnost Evropy (http://home.graffiti.net/budoucnost-evropy/graffiti.net/roz/islam_cr.html). Otázka islámu v Turecku je analyzována na maďarské internetové stránce Islám v Evropě (<http://www.iszlameuropaban.info/index.html>) a k otázce práv žen v Turecku viz maďarskou iniciativu Evropské ženy pro svobodu (<http://europainok.uw.hu/>).

5. POSTOJE POLITICKÝCH AKTÉRŮ

5.1. Evropsky motivovaná politika rozšíření pro menší středoevropské země

Stejně jako v případě veřejného mínění, rovněž vlády nových členských zemí se obecně k otázce příštího rozšíření staví pozitivně. Zároveň je možno pozorovat, že středoevropské nové členské země se příliš neangažovaly v otázce otevření přístupových rozhovorů s Tureckem. Do doby, než se otázka dostala na pořad jednání Evropské unie, se nevyjadřovaly, a následně při jednání Evropské rady podpořily konsensus členských zemí. Jejich rezervovanost k zaujetí vyhraněného stanoviska pokračuje poté, co tyto vlády zaujaly vyčkávací taktiku a kdy pouze výjimečně se některý ze státníků vyjádří v tom smyslu, že se jedná o „proces s otevřeným koncem“ (například slovinský premiér). Přestože některé skeptičtější názory z úst členů vládní koalice je možno interpretovat jako preferenci „privilegovaného partnerství“, vlády těchto zemí zřejmě nebudou předjímat konečné rozhodnutí Evropské unie jako celku. Jedním z důvodů tohoto poměrně opatrného oficiálního přístupu je snaha o zachování dobrých vztahů s Tureckem, které je zároveň významným partnerem těchto zemí jakožto nových členů NATO.

Nízká míra profilace těchto států v otázce dalšího rozšíření odráží jejich vnímání sebe samých jakožto menších zemí (s výjimkou Polska). Otázka evropské integrace zemí ležících mimo tradičně pojímaný rámec sousedství představuje pro mnoho z těchto států nové dilema. Například ve Slovinsku převládá tradičně názor, že země je příliš malá na to, aby mohla zásadním způsobem ovlivnit zahraničně-politická rozhodnutí učiněná na evropské úrovni. Toto přesvědčení podtrhuje tvrzení ministra zahraničních věcí Dimitrije Rupela, že „slovinská politika musí být rozhodně v souladu s politikou EU“¹³. Z toho důvodu nemají slovinští činitelé zájem zaujmout vyhraněnou pozici v otázce, která v současnosti rozděluje Unii.

13) Dimitrij Rupel, „Po zmagi: ... Slovenska zunanja politika po članstvu v EU in NATO“ [“Slovenian Foreign Policy after the Membership in the EU and NATO”], Delo, 30 April 2005.

Rezervovanost v otázce obhajoby národních zájmů a formování agendy Evropské unie v kontroverzních otázkách, které by mohly tyto země dostat do střetu s důležitými hráči Evropské unie, může být dalším vysvětlením pro stanovisko vlád daných zemí k dalšímu rozšíření. S výjimkou českého a polského diskursu o Ukrajině se výroky týkající se rozšíření, zvláště v případě Turecka, zaměřují na výčet přínosů a nákladů na evropské, nikoli na vnitrostátní úrovni. Zvláště zajímavá je v tomto ohledu otázka identity, jejíž vnímání se liší při jejím přenesení z francouzského či německého diskursu do diskursu středoevropského. Otázka slučitelnosti hodnot nebo zvyků zde není konkrétní otázkou koexistence etnických či náboženských skupin v rámci jednoho státu, ale vágním dilematem souvisejícím s definováním „evropské identity“.

5.2. Geografické preference vlád: Turecko versus Ukrajina?

Středoevropské státy s výjimkou Polska jednoznačně preferují další rozšíření EU v první fázi směrem na jihovýchod Evropy (nejprve Chorvatsko, následně Srbsko a Černá Hora). Možné aliance za účelem podpory kandidatury Chorvatska zahrnují Českou republiku, Maďarsko, Slovinsko, stejně jako Rakousko a Slovensko, zatímco Srbsko a Černá Hora jsou předmětem zájmu především České republiky, Maďarska a Slovenska. Toto upřednostňování reflektuje nejen pravděpodobné směřování politiky EU, které uznává předchozí závazky i vůči Bosně a Hercegovině, Albánii a Makedonie, ale i existující svazky s některými z uvedených zemí (např. Slovinska a Chorvatska s Bosnou nebo Maďarska se Srbskem), stejně jako zkušenost s aktivismem zahraniční politiky v dané oblasti (v případě České republiky a Slovenska), založenou na humanitárních a ideologických základech. Tři středoevropské země, které jsou v EU nováčky a zároveň menšími členskými státy, rovněž mohou mít zájem investovat své omezené zdroje do podpory kandidátů, kteří nepředstavují pro velké členy EU zásadní problémy. Z tohoto důvodu budou zřejmě méně ochotny podporovat polský zájem (prozatím nepříliš populární) o podporu integračních snah Ukrajiny.

V období od přistoupení uvedené země rovněž sledovaly obecnou politiku rozšíření EU při formulaci svých preferencí rozšíření o určité země. To ilustruje, jak je otázka přistoupení Turecka či Ukrajiny pojmána jejich ministerstvy zahraničních věcí. V rámci českého a slovinského ministerstva zahraničí se Tureckem zabývají sekce věnující se unijní problematice, zahrnující všechny kandidátské země. Oproti tomu Ukrajina není vnímána jako součást agendy

EU a spadá tudíž pod odbor věnující se východní Evropě (v českém případě zahrnující i země Kavkazu a Střední Asie). Toto rozlišení bylo zdůrazněno výroky slovinského ministra zahraničních věcí Dimitrije Rupela, který poznamenal, že na rozdíl od Turecka, které čeká na členství v Unii přes čtyři desetiletí, Ukrajině nebyl prozatím přiznán ani status kandidáta. Z tohoto hlediska se slovinská vláda evidentně drží současného programu Evropské unie, jelikož podmiňuje diskusi o perspektivě členství Ukrajiny v EU přiznáním kandidátského statusu ze strany EU.

Přes uznání primátu kandidatury Turecka z hlediska programu EU všechny středoevropské země uznávají, že je s Ukrajinou poji významnější dvoustranné vztahy. Slogan „Pokud Turecko, proč ne Ukrajina?“, rozšířený zvláště mezi polskými poslanci Evropského parlamentu, našel vstřícnou odezvu mezi diplomatickými sbory ostatních zemí (zvláště v případě Česka a Maďarska). Ukrajinské historické vazby (Zakarpatsko bylo součástí Uher do roku 1918 a Československa do roku 1938) a její „evropská identita“ byly ve dvoustranných vztazích mnohokrát vyzdvihovány, přestože země prozatím není oficiálně kandidátem na členství v EU. Diplomatické služby ostatních zemí rovněž poukazují na rysy společné pro uvedené země a Ukrajinu (např. ve Slovinsku otázka slovanské identity, v případě Maďarska kladný přístup k etnickým Maďarům žijícím na Ukrajině).

Rozdíl mezi statusem Turecka a Ukrajiny ve vztahu k EU ponechává vztahy středoevropských zemí s Ukrajinou stále na bilaterálních iniciativách. Hlavní rozdíl spočívá v přístupu Polska na jedné straně a ostatních tří zemí na straně druhé. Polsko je otevřené k pojmání vztahů s Ukrajinou nezávisle na dvoustranných vztazích s Ruskem nebo na vztazích Ruska a Evropské unie. Ostatní země jsou opatrnější, jak naznačuje postoj české diplomacie. Zahraniční politika Prahy klade důraz na vztahy s Ruskem, zatímco Ukrajina nezaujímá tak významné postavení¹⁴. Rezervovaný postoj České republiky v průběhu ukrajinské volební krize ostře kontrastuje s přístupem Polska, které se snažilo při hledání řešení zaangažovat Evropskou unii. Tento rozdílný přístup bude pravděpodobně nadále přetrvávat s ohledem na to, že „východní politika“ není pro českou diplomacii tak prioritní, jako například aktivita vůči západnímu Balkánu, kde již Praha investovala mnoho úsilí. Země dále na jih, tj. Maďarsko a Slovinsko, se zaměřují rovněž na své bezprostřední sousedství, se zvláštním důrazem na Chorvatsko a další země západního Balkánu.

14) Koncepce zahraniční politiky zmiňuje Ukrajinu v souvislosti s NATO a v rámci bilaterálních vztahů (vztahy s Ruskou federací a Ukrajinou).

Jelikož program rozšíření není s ohledem na vnitřní dynamiku Evropské unie nadále tak prominentní otázkou („únava z rozšíření“ po 1. květnu 2004 a odmítnutí ústavní smlouvy v referendech), nabývá na významu individuální diplomatická aktivita a schopnost vytvářet koalice. Tak je tomu především s ohledem na zkušenost s aktivitou ministerstev zahraničních věcí v různých oblastech politiky. Je nutno přiznat, že polskému ministerstvu zahraničních věcí se v roce 2003 nepodařilo získat podporu visegrádských partnerů pro prosazení své představy „východní dimenze“ zahraniční politiky EU, která předpokládala postupnou asociaci Ukrajiny a ostatních východních sousedů EU. Namísto toho česká i maďarská zahraniční služba vypracovala svou vlastní strategii pro podporu možného proevropského kursu Ukrajiny. Další oblastí, ve které ministerstva zahraničí postupně vypracovala řešení vztahů s Ukrajinou v rámci Visegrádu, je vízová politika. Přestože původně pouze Polsko a Maďarsko zavedly pro ukrajinské občany víza bez poplatků, toto řešení se v důsledku oranžové revoluce stalo standardem a Česká republika i Slovensko odpověděly podobným gestem, které je možno vnímat i jako reakci na Juščenkovu rozhodnutí o zrušení vízové povinnosti pro občany Evropské unie.

Ovšem vzhledem k tomu, že otázka příštího rozšíření není prioritním bodem programu těchto zemí (opět s možnou výjimkou Polska, snažícího se o posílení vztahů EU a Ukrajiny), mohou vztahy EU jako celku s jednotlivými potenciálními kandidáty ovlivnit způsob, jakým jsou formulovány postoje jednotlivých středoevropských zemí. Například některé výroky polského prezidenta Kaczyňského nebo slovinského premiéra Janše naznačují možnou podporu pro představu „jednání s otevřeným koncem“ v případě Turecka, zatímco zdůrazňují přínosy rozšíření o další země, pokládané z hlediska národních zájmů za prioritní (například Ukrajina pro Polsko nebo Chorvatsko pro Slovinsko)¹⁵.

5.3. Role prezidentů

Prezidenti mohou hrát významnou roli v udržování zájmu o otázky rozšíření, jelikož se jedná o viditelné ceremonie – hlavy států, kteří zosobňují zahraniční politiku svých zemí. Jejich omezené formální pravomoci jsou posíleny vysokou důvěrou občanů, které se těší. Jejich angažmá může mít různé formy. Někteří prezidenti hráli roli při vytváření obedeného???) konsenzu

15) Výroky premiéra na tiskové konferenci, pořádané 21. prosince 2004, [http://193.2.236.95/mma-upv.nsf/OC/0412211808292/\\$file/dato3_tiskovna_21_12_2004_48a.doc](http://193.2.236.95/mma-upv.nsf/OC/0412211808292/$file/dato3_tiskovna_21_12_2004_48a.doc)

o cílech zahraniční politiky. Například slovinský prezident Janez Drnovšek podpořil vládní politiku dalšího rozšiřování EU a vyjádřil podporu integraci zemí jihovýchodní Evropy¹⁶.

Přístup Drnovšeka je založen na konzultacích s odborníky v klíčových momentech (např. během volební krize na Ukrajině) a na trvalé podpoře následného rozšíření jak o Ukrajinu, tak o Turecko, ačkoli sám si uvědomuje existenci protiargumentů. Například, i když nadnesl otázku možné problematičnosti s integrací převážně muslimské země, tvrdí, že úspěšná integrace Turecka do Evropy bude klíčová z hlediska vztahů EU se světem islámu jako takovým¹⁷.

Bývalý polský prezident Kwasniewski rovněž hrál daleko zásadnější roli v zahraniční politice, než by naznačovaly jeho formální pravomoci. S ohledem na větší ambice Polska v uvedeném regionu Kwasniewski nejen podporoval prozápadní orientaci Ukrajiny již za Kučmova režimu, ale osobně se angažoval v pokusu vyřešit volební krizi v Kyjevě (nejprve organizací kulatého stolu za účasti opozičních ukrajinských stran a následně účastí na jednáních vedoucích k opakovanému hlasování spolu s Javierem Solanou a litevským prezidentem Adamkusem). Kwasniewski pro své aktivity získal podporu téměř všech stran politického spektra (s výjimkou populistické Ligy polských rodin a strany Sebeobrana). Kwasniewskému se podařilo vést vskutku multilaterální jednání tím, že zapojil jak instituce Evropské unie, tak množství dalších zemí (jak z regionu, tak globálních aktérů, jako jsou Spojené státy, Francie či Německo).

Dva středoevropští pravicoví prezidenti, Kwasniewského nástupce Lech Kaczyński a český prezident Václav Klaus, příliš nepodporují posilující se roli institucí Evropské unie v zahraniční politice (jako například zřízení nového úřadu ministra zahraničí EU). Namísto toho preferovali vytváření zájmových uskupení založených na sledování určitého konkrétního zájmu než na ideologických základech. Jejich sblížení je možno považovat za úspěch sám o sobě, jelikož jejich vize jak z hlediska hodnot (Kaczyński je spojován se silným katolickým zázemím, zatímco Klaus roli náboženství často podceňuje), tak z hlediska postojů k rozšíření (Klaus je silným zastáncem vstupu Turecka na rozdíl od Kaczyňského, který výslovně uvádí, že pro Polsko je prioritou vstup Ukrajiny, nikoli Turecka). Jejich uznávaná obhajoba národní suverenity a odpor k prohlubující se evropské integraci

16) Projev dr. Drnovšeka ke členům diplomatického sboru, Brdo u Kranje, 2. února 2005, <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs-ang.nsf/dokumentweb/>

17) Bojan Veselinovič, rozhovor s prezidentem republiky, Radio Slovenija, 17. prosince 2004, <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/>

ovšem může vyústit v kompromisní postoj ohledně této otázky. Pozice obou prezidentů pak do značné míry závisí na schopnosti stran, s nimiž jsou spojování (tj. ODS a PiS), vytvořit stabilní většinové a fungující vlády.

5.4. Postoje hlavních politických stran

Socialisté

Sociálnědemokratické strany střední Evropy často kopírují postoje svých protějšků v západní Evropě. Podobně jako německá SPD podporují přistoupení Turecka jakožto výraz demokratizace této země a mají zájem na zlepšení situace v oblasti lidských práv, stejně jako na stabilizaci regionu Blízkého východu, kde Turecko slouží jako most do světa islámu. Zároveň perspektiva přistoupení velké a chudé země vyžaduje pokračování v institucionálních reformách (např. přijetí ústavní smlouvy) v Evropské unii. Tyto postoje silně korelují s postoji jednotlivých národních vlád, a to i proto, že v roce 2004 ve všech uvedených zemích vládly koalice vedené socialistickými stranami.

Podpora pro vstup Turecka se ovšem při porovnání stran v jednotlivých zemích liší. Zatímco česká sociální demokracie se k uvedené otázce postavila jednomyslně kladně, maďarská socialistická strana (MSzP) vykazovala jisté vnitřní rozdělení, když jeden z europoslanců veřejně vyhlásil, že spíše podporuje představu zvláštního partnerství, a další spojil perspektivu členství Turecka s výzvou k vytvoření autonomie pro kurdskou menšinu¹⁸. Ostatní socialistické strany formálně podpořily stanoviska svých vlád, ovšem v programech se danou otázkou nezabývaly (jedná se o Slovinskou demokratickou stranu a polskou Alianci demokratické levice). Jejich podpora přistoupení Turecka je oslabována obavami o další prohlubování evropské integrace a převažujícím zájmem o rozšíření jiným směrem (západní Balkán v případě Slovinska a Ukrajina v případě Polska)¹⁹. Svou podporu rovněž mohou podmiňovat vyvíjejícím se stanoviskem Strany evropských socialistů (PES) v Evropském parlamentu.

18) Europoslanec Csaba Tabadjji. Oficiální přepis rozpravy na http://www.europarl.eu.int/plenary/default_en.htm.

19) Slovinská demokratická strana specificky odkazuje na problémy při ratifikaci evropské ústavní smlouvy a volá po „zvláštní dohodě“ mezi EU a Ukrajinou v protikladu k nabídce plného členství vůči Kyjevu.

Křesťanští demokraté

Konfesně založené evropské strany patří mezi nejsilnější odpůrce přistoupení Turecka k EU. Jejich středoevropské protějšky přejímají argumenty vznesené proti nabídce plného členství a obecně přijímají postoj německé CDU/CSU spojovaný s představou „privilegovaného partnerství“. Česká KDU-ČSL zastává stanovisko, které je v mnoha ohledech nejbližší k její německé sesterské straně. Křesťanští demokraté sice zdůrazňují význam úzkých vztahů mezi Tureckem a EU, ovšem na druhé straně se stavějí proti celkové integraci země, která by mohla podkopat židovsko-křesťanské kořeny Evropy, které jsou podle nich základem Evropské unie. Velká muslimská země bez historické zkušenosti s vytvářením evropské civilizace je považována za neslučitelnou s „pravidly klubu“ Evropské unie. KDU-ČSL se navíc obává vstupu velké země, který by mohl narušit křehkou hlasovací rovnováhu v dnešní Unii, a zpochybňuje schopnost Turecka dostat demokratickým principům, stanovených v tzv. Kodaňských kritériích. Maďarské demokratické fórum zastává podobnou pozici odmítáním plného členství a zvažováním možnosti „zvláštního statusu“ mezi Tureckem a Evropskou unií.

Další dvě strany, které je možno pokládat za konfesní, ovšem používají jinou argumentaci a na základě ní docházejí k odlišným závěrům. Tyto rozdíly mohou odrážet odlišné koncepty křesťanského dědictví v Evropě, stejně jako rozdíly ve voličské základně obou skupin. Polská Liga polských rodin (LPR) upřednostňuje nacionalismus před náboženskými hodnotami a její populistické zabarvení ji umísťuje více vpravo v rámci politického spektra, čemuž odpovídá její zařazení do relativně marginálního uskupení v Evropském parlamentu, tj. do euroskeptické Nezávislosti a demokracie (Independence and Democracy, ID). S výjimkou strany PiS (Právo a spravedlnost, viz sekce Konzervativci) je ovšem jediným zástupcem polské pravice v Evropském parlamentu. Přestože Liga zdůrazňuje „křesťanské kořeny Unie“, v jistém smyslu může být její postoj blízký postojům konzervativců, z důvodu hluboké nedůvěry vůči procesu evropské integrace jako celku (LPR se stavěla proti vstupu Polska do EU) a silné preference mezivládního přístupu. V průběhu debaty v Evropském parlamentu mluvčí Ligy prohlásil, že LPR měla hlasovat pro zahájení rozhovorů, a to i přes negativní stanovisko skupiny Nezávislost a demokracie (založené na údajně nevyřešených otázkách menšin). Podle jeho slov by přistoupení Turecka „urychlilo rozpad Evropské unie“²⁰.

20) Europoslanec Mirosław Piotrowski, Brusel, 14. prosince 2004

Naopak strana Nové Slovinsko (NSi), která sama sebe považuje za křesťansko-lidovou stranu, je v otázce dalšího rozšíření mnohem méně vyhraněná. V zásadě její politická vize zahrnuje pokračující rozšíření a vzájemné výhody plynoucí z integrace Turecka do Evropské unie. Stranický program ovšem vyžaduje „realistický“ scénář rozšíření a explicitně označuje Chorvatsko a země západního Balkánu jako prioritní oblasti dalšího rozšíření EU. Rovněž není dosud jasné, do jaké míry bude důraz strany na „vědomí (slovinských) historických kořenů v křesťanství a osvícenství“ slučitelný s představou otevřeného rozšíření²¹.

Konzervativci

Na rozdíl od postojů křesťanských demokratů a socialistů, které jsou úzce propojeny s diskursem stran v západní Evropě, přijímají středoevropští konzervativci nezávislou argumentaci. Tři strany zde analyzované (ODS v České republice, Fidesz v Maďarsku a PiS v Polsku) jsou širokými zástupci pravice, širšími než nábožensky založené strany či skupiny, a vedou je silné osobnosti. Proto je ještě obtížnější definovat a analyzovat jejich postoje. Ty zahrnují škálu od nepochybné podpory vstupu Turecka až po umírněné odmítání, které se může dále transformovat do upřednostňování statusu zvláštního partnerství. Vzhledem k současnému angažmá uvedených stran v předvolebních kampaních se zřejmě nebudou příliš vyjadřovat k méně důležitým otázkám zahraniční politiky v porovnání s vnitropolitickými záležitostmi.

Česká Občanská demokratická strana (ODS) představuje nejvíce koherentní a nejrozvinutější argumentaci ve prospěch tureckého členství v EU. ODS argumentuje tím, že vstup velkého, chudého a lidnatého Turecka přinutí Evropskou unii provést nutné reformy, jež budou znamenat ukončení nejnákladnějších přerozdělovacích programů Unie, což připomíná do jisté míry stanoviska britských konzervativců. Rozšíření navíc zpomalí a možná zcela zvrátí proces prohlubování evropské integrace, což povede k modelu *à la carte*, ponechávající větší prostor pro národní suverenitu. Vize ODS rovněž počítá s Tureckem jako rozhodným podporovatelem politiky USA a důležitou zemí v rámci struktur NATO, což povede k upevnění transatlantických vazeb Evropy, stejně jako ke získání důležitého spojence v boji s novými bezpečnostními hrozbami (jako jsou terorismus a ilegální migrace). Konečně strana argumentuje pro otevřenost perspektivy přistoupení jakožto formy širšího dialogu se sousedy Evropy, zvláště v muslimském světě.

21) Program strany NSi, viz <http://volitve.nsi.si/staticne/program>

Postoje dalších dvou stran jsou méně jasné. Fidesz – Maďarská občanská aliance prozatím neprezentovala jasné konzistentní stanovisko, přestože celkově je možno říci, že její zástupci vyjádřili silné obavy o schopnost Evropské unie Turecko integrovat. Lídr zastoupení strany v Evropském parlamentu se například výslovně vyjádřil pro myšlenku privilegovaného partnerství s touto zemí. Přestože hlasování o zahájení přístupových rozhovorů s Tureckem v Evropském parlamentu nebylo jmenovité, výroky s ním související naznačují, že europoslanci za Fidesz tento krok zřejmě podpořili. Analytici navíc předpokládají, že v průběhu volebního boje nebude strana zdůrazňovat svou rezervovanost ke členství Turecka a spíše bude sledovat vývoj na evropské scéně, než artikulovat své vlastní stanovisko.

Podobný trend je možno zaznamenat u polské vládní strany Právo a Spravedlnost (PiS). V prosinci roku 2004 členové Evropského parlamentu, zvolení za tuto stranu a tvořící součást skupiny Unie pro Evropu národů, hlasovali proti otevření přístupových rozhovorů s Tureckem. Během debaty zástupce této strany argumentoval ve prospěch „privilegovaného partnerství“ jakožto „základny pro dobrou ekonomickou spolupráci“ s Ankarou. Na rozdíl od argumentů křesťanských demokratů, založených na kulturních předpokladech, se argumentace konzervativců zaměřuje na otázky hospodářství a přerozdělování, poukazujíc na dopady tureckého vstupu na nereformovanou zemědělskou a kohezní politiku Evropské unie. Vzhledem k tomu, že hlasování probíhalo v době oranžové revoluce, mluvčí strany vyjádřil přímou spojitost mezi přiblížením Turecka a Ukrajiny: „Prohlubování vztahů s Tureckem by mělo být úměrné politice otevřenosti Evropy vůči Ukrajině.“²² Po převzetí moci ovšem vůdčí osobnosti PiS (včetně později zvoleného prezidenta Lecha Kaczyńskiego) zmírnili odmítavý postoj k přistoupení Turecka a místo toho zdůrazňovali spojitost mezi nabídkou učiněnou Ankaře a výzvou k prohloubení vztahů s Kyjevem.

22) Europoslanec Konrad Szymański, Brusel, 13. prosince 2004

6. ZÁVĚRY

Otázka rozšíření o Turecko měla prozatím malou odezvu v jednotlivých národních středoevropských debatách vzhledem k tomu, že některé prvky podporující skeptické postoje ve velkých členských zemích EU ve vnitřní politice nových členských států prozatím chybí. Na rozdíl od některých států „staré Evropy“ bude jakékoli odmítání vstupu Turecka pravděpodobně kompenzováno dodatečnými strukturálními rozpory neexistujícími ve starších členských zemích. Nově přistoupivší země (zvláště Polsko a Maďarsko) jsou pravděpodobnými čistými příjemci z evropského rozpočtu v průběhu nejméně jednoho a možná i dvou rozpočtových výhledů. Pokud tedy rámcový rozpočet do roku 2020 nepřinese zásadní přerozdělení fondů, není ohrožena zásadní priorita těchto zemí Evropské unie – tj. urychlení rozvoje a překonání rozdílů v životní úrovni mezi nimi a západní Evropou.

Uvedené země navíc jako nováčci v NATO, zastánci silných transatlantických vazeb (vyjádřených podpisem Dopisu osmi a Dopisu vilniuské skupiny v roce 2003) a jako země souhlasící s invazí do Iráku jsou skeptické k federalistickým plánům, které volající po silné evropské identitě založené na vymezení se vůči Spojeným státům. Proto nemají takové obavy z ohrožení této nově vznikající identity prostřednictvím dalšího rozšíření. Místo toho je v těchto zemích možno zaznamenat množství rozličných názorů od akceptace pozitivní role Turecka jakožto stabilizačního prvku na Blízkém východě až po přesvědčení, že potenciální kandidáti na vstup mohou mít stejné bezpečnostní zájmy jako středoevropské země (například obavy z politiky Ruska, především v oblasti Kavkazu, nebo boj s terorismem).

Je možno spekulovat o tom, že v souvislosti s neexistencí jasných ekonomických nebo bezpečnostních zájmů v procesu rozšíření se debaty v nových členských zemích zaměřují na přejímání argumentů z jiných států a zůstávají na velmi vysoké úrovni abstrakce. Virtuální formu debaty je možno ilustrovat přejímáním celých argumentačních linií přítomných ve větších členských státech EU (zvláště ve Francii a v Německu) a podporou již oznámených či přijatých řešení bez analýzy jejich obsahu (jako například koncept „privile-

govaného partnerství“). Tyto argumenty jsou šířeny mezi relativně malými skupinami zainteresovaných aktivistů, kteří absolutizují otázky lidských práv nebo koncepci federální Evropy na úkor geopolitických úvah či snah o dialog se světem islámu.

Tyto diskursy malých skupin zřejmě neovlivní širší společenské vnímání, pokud nebudou podpořeny jistými sociálně-ekonomickými faktory, které by poskytly úrodnou půdu pro masové protesty proti přistoupení Turecka nebo jiných zemí mimo region východní Evropy. Středoevropské státy sdílejí jisté historické zkušenosti a jejich současné společenské struktury se stále liší od mnoha států západní Evropy. V důsledku toho se různí také nálady ve společnosti i mezi elitami pro přijetí určitých specifických zemí do Evropské unie. Všechny čtyři státy byly alespoň po půl století relativně etnicky homogenními útvary a v poslední době tedy nebyly konfrontovány s otázkami koexistence velkých náboženských či národnostních menšin. S výjimkou Slovinska mají ostatní tři středoevropské země důvody se vracet k obdobím, kdy byly hnací silou v mnohonárodnostních strukturách, jako k dobám slávy (Polsko před 2. světovou válkou a dříve do roku 1795, Česká republika v rámci Československa a Maďarsko v rámci Rakousko-Uherska).

Konečně v některých případech mohou být jisté společné pozitivní postoje podloženy historickými precedenty dobrých vztahů (polská vzpomínka na odmítnutí uznání dělení Polska ze strany Turecka nebo pozitivní postoj Maďarska k relativně dobrému zacházení s etnickými Maďary na Ukrajině) či ideologickými úvahami (slovanská solidarita mezi Českou republikou, Slovinskem a Ukrajinou). Tato „kliše“ představují důležité opěrné body pro diskusi o otázce zahraniční politiky, která by jinak byla degradována na vzdálené místo v seznamu priorit – jako je tomu v případě vztahů Turecka s Polskem nebo Ukrajinou s ostatními zeměmi střední Evropy.